

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΣΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ**

ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΕΡΑΜΑΡΗ

ΑΜ 1340199811785

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α

A.- Εισαγωγή

- 1) Η εισβολή της νέας τεχνολογίας στην επιστημονική και κοινωνική πραγματικότητα.
- 2) Η επίδρασή της στους κλάδους της επιστήμης και ειδικότερα στη νομική επιστήμη.-

B.- Η Νέα Τεχνολογία υπό το πρίσμα των Συνταγματικών Δικαιωμάτων

- 1) Το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της πληροφορίας ως απόρροια της ελευθερίας της επιστήμης και της έρευνας (16 και 5Α Σ).-
- 2) Τα Νέα Τεχνολογικά Μέσα
  - α) Η προστασία της ιδιωτικότητας (9 παρ. 1 εδ. β' Σ)
    - ι) Η προστασία του ασύλου της κατοικίας (9 Σ) (9 παρ. 1 εδ. α' Σ)
    - ιι) Το απόρρητο των επιστολών και η ελευθερία ανταπόκρισης και επικοινωνίας (19 Σ).
- 3) Ευαίσθητα Προσωπικά Δεδομένα
  - α) Προστασία Προσωπικών Δεδομένων (9 Α Σ)
    - ι) Τα νέα μέσα της πληροφορικής

- ii) Τα ιατρικά δεδομένα
- iii) Τα γενετικά δεδομένα

β) Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων

- i) Κανόνες θεμιτής επεξεργασίας
- ii) Κυρώσεις αστικές, ποινικές, Διοικητικές σε περίπτωση μη θεμιτής και παράνομης επεξεργασίας

4) Η Κλωνοποίηση

α) Υπό το φως των συνταγματικών δικαιωμάτων

- i) Ως ερευνητική και επιστημονική δραστηριότητα (16 Σ παρ. 1)
- ii) Ως γενετικός προκαθορισμός (άρθρο 2 παρ. 1 Σ)
- iii) Ως ιατρικό εγχείρημα (άρθρο 21 παρ. 3 + 5 παρ. 2 Σ)
- iv) Ως απειλή του θεσμού της οικογένειας (21 Σ) (άρθρο 21 παρ. 1 Σ)

β) Κλωνοποίηση ανθρώπων

- i) Πρόσθετο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική
- γ) Η θεραπευτική κλωνοποίηση και η κλωνοποίηση των άλλων έμβιων όντων

5) Η Ραδιοτηλεόραση

- A) Αρχές Ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών
- B) Υπό το πρίσμα των Συνταγματικών Δικαιωμάτων
  - α) Το δικαίωμα της πληροφόρησης (άρθρο 5Α παρ. 1Σ)

- β) Η ελευθερία γνώμης και έκφρασης (άρθρο 14 παρ. 1 Σ)
- γ) Η προστασία της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ 1 Σ)
  - i) Δικαίωμα απάντησης θιγομένου και υποχρέωση πλήρους επανόρθωσης (άρθρο 14 παρ. 5 Σ)
  - ii) Η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας άρθρο 13 παρ. 1 Σ)
  - iii) Η προστασία της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21 παρ. 1 + 3 Σ)

Γ.- Συμπεράσματα

Δ.- Βιβλιογραφία

Ε.- Νομολογία

A.- Εισαγωγή

1) Η εισβολή της νέας τεχνολογίας στην επιστημονική και κοινωνική πραγματικότητα.

Ζούμε σε μία εποχή όπου η εξέλιξη της νέας τεχνολογίας είναι ραγδαία. Συνεχώς εφευρίσκονται τεχνολογικές μέθοδοι με σκοπό την προαγωγή των επιστημών και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των κοινωνιών. Η πληροφορική με τα νέα μέσα όπου παρέχει, οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα της Βιοϊατρικής, οπτικοακουστικά τεχνολογικά μέσα, όπως είναι το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και οι κάμερες, έχουν εισβάλει στη ζωή των ατόμων, δημιουργώντας τις κατάλληλες προϋποθέσεις για πνευματική και επιστημονική πρόοδο και εξασφαλίζοντας συνθήκες, οι οποίες εγγυώνται την πολιτιστική ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Εύλογο όμως θα ήταν το ερώτημα μήπως οι ευεργετικές επιδράσεις που έχει η νέα τεχνολογία στους κόλπους της ανθρώπινης κοινωνίας εν τέλει δεν είναι τόσο ευεργετικές. Σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρούνται φαινόμενα προσβολής των ελευθεριών των ατόμων από τα νέα τεχνολογικά μέσα, ελευθεριών συνταγματικά κατοχυρωμένων και δικαιωμάτων πρωταρχικής και θεμελιώδους σημασίας που πηγάζουν από την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια του κάθε ατόμου και από την ίδια, εν γένει, την ανθρώπινη υπόσταση. Η δυνατότητα προσβολής του ιδιωτικού απορρήτου με τα νέα μέσα που παρέχει ιδίως η πληροφορική και η δημιουργία «βιοπορτραίτων» των ατόμων, οι νέες επιστημονικές εξελίξεις στο χώρο της Γενετικής, οι οποίες «προκαθορίζουν» γενετικά τον άνθρωπο, η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και προσωπικότητας από τις διάφορες

ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές αποτελούν παραδείγματα χαρακτηριστικά που συναντάμε συνεχώς στις μέρες μας.

Απαραίτητο, επομένως, θα ήταν να συνειδητοποιήσουμε τις θετικές και αρνητικές επιδράσεις της νέας τεχνολογίας στην επιστημονική και κοινωνική πραγματικότητα και ιδιαίτερα, να κάνουμε μία στάθμιση συμφερόντων, έτσι ώστε να κατανοήσουμε το ρόλο της στη ζωή μας, να περιορίσουμε τις αρνητικές της επιπτώσεις και να αυξήσουμε τις θετικές. Με τον τρόπο αυτό θα αρθούν τα δεινά που έχει προκαλέσει η αλματώδης τεχνολογική εξέλιξη και θα ενισχυθούν οι ευεργετικές επιπτώσεις της στους τομείς της ζωής.-

2) Η επίδρασή της στους κλάδους της επιστήμης και ειδικότερα στη νομική επιστήμη.-

Η εξέλιξη της νέας τεχνολογίας έχει επηρεάσει μεταξύ άλλων, όλες τις επιστήμες. Κυκλοφορούν ήδη ευρέως ιατρικά έμπειρα συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών κατάλληλα προγραμματισμένα, ώστε να δίδουν «νοήμονα» συμβουλή και να πραγματοποιούν σε ικανοποιητικό βαθμό διαγνώσεις ασθενειών. Στην αρχαιολογία, πάλι, υπολογιστές είναι σε θέση να αναπαραστήσουν σε τρισδιάστατη μορφή αρχαίο ναυάγιο σε μεγάλο βάθος απρόσιτο στους αρχαιολόγους ή να αναπληρώσουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τα κενά μιας αρχαίας επιγραφής ή και να ανασυρμολογήσουν κατά λογικό τρόπο τα ευρεθέντα κομμάτια της.

Ήταν μοιραίο, λοιπόν και η Νομική επιστήμη να υποστεί με τη σειρά της την επίδραση αυτή. Είναι όμως κοινή η διαπίστωση ότι, συγκριτικά με άλλες επιστήμες, η επιστήμη του Δικαίου δεν έχει υποστεί στον ίδιο βαθμό τις συνέπειες της προσβολής της νέας τεχνολογίας. Αυτό

μπορεί να αποδοθεί μεταξύ άλλων και στο γεγονός ότι στα πλαίσια της θεραπείας της επιστήμης του Δικαίου έχουν τύχει σημαντικής ανάπτυξης, ως επί μέρους επιστήμες, η φιλοσοφία του Δικαίου και, μέσω αυτής, η Λογική. Η Νομική Επιστήμη έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι συνδυάζει και την ασάφεια της γλώσσας με την αυστηρότητα και την ακρίβεια του δικανικού συλλογισμού. Έτσι, αν πολλοί νομικοί έχουν μηχανογραφήσει τις εργασίες τους σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές ή αναζητούν νομικές πληροφορίες σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι κυκλοφορούν νομικά έμπειρα συστήματα ικανά να δώσουν αξιόπιστη νομική συμβουλή.

Η δυναμική, όμως, εξέλιξη της νέας τεχνολογίας και η επίδρασή της στις σχέσεις των ανθρώπων και στην έννομη τάξη, δε μπορεί παρά να έχει κάποιες επιπτώσεις και στη Νομική επιστήμη. Γι' αυτό ακριβώς δημιουργήθηκε η ανάγκη θεμελίωσης και ανάπτυξης μιας νέας επιμέρους επιστήμης, η οποία θα έχει ως αντικείμενο την κοινή τομή της Νομικής επιστήμης και της νέας τεχνολογίας.-

B.- Η Νέα Τεχνολογία υπό το πρίσμα των Συνταγματικών

Δικαιωμάτων

1) Το δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της πληροφορίας ως απόρροια της ελευθερίας της επιστήμης και της έρευνας (άρθρα 16 και 5Α Σ).-

Η ελευθερία της έρευνας κατοχυρώνεται ανεπιφύλακτα στο άρθρο 16

παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος . (1)

Η έρευνα κατοχυρώνεται ως ατομικό δικαίωμα του ερευνητή αλλά και ως κρατική υποχρέωση: η προτεραιότητα που επιβάλλεται να επιδεικνύουν τα σύγχρονα κράτη για τη διευκόλυνση ερευνητικών στόχων αποτελεί ένα από τα μέτρια αυτοσυντήρησής τους, σε εποχή διεθνούς ανταγωνισμού στους τομείς των προηγούμενων τεχνολογιών.

Η συνταγματική διάταξη προστατεύει όχι μόνο το περιεχόμενο και τις μεθόδους της έρευνας αλλά και την εφαρμογή των επιστημονικών αποτελεσμάτων, εφόσον οδηγούν σε νέες διαπιστώσεις, εφόσον, δηλαδή μέσω της εφαρμογής εξελίσσεται περαιτέρω η έρευνα.

Η ανεπιφύλακτη κατοχύρωση της ελευθερίας της έρευνας δε σημαίνει ότι ο ερευνητής είναι ελεύθερος να ασκεί την επιστημονική του δραστηριότητα, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα δικαιώματα τρίτων ή χωρίς να σέβεται την αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Το γεγονός ότι η επιστημονική έρευνα αποσκοπεί στην προώθηση ενός κοινωνικού αγαθού, της γνώσης, πέραν του ότι αποτελεί ατομικό δικαίωμα του ερευνητή, δεν απαλλάσσει τον τελευταίο από την υποχρέωση σεβασμού των υποκειμένων της έρευνας.

Το άρθρο 5 Α Σ παρ. 2 κατοχυρώνει το δικαίωμα του ατόμου να συμμετέχει στην Κοινωνία της Πληροφορίας.

---

(1). Αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 του Θ. Ν.- Στο Γαλλικό Σύνταγμα δεν υπάρχει διάταξη, η νομολογία όμως του Γαλλικού Συνταγματικού Συμβουλίου αναγνωρίζει τη συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας της έρευνας εμμέσως, στην απόφαση της 20-1-1984 (περί πανεπιστημίων) και αναφέρεται στην αρχή της ανεξαρτησίας της διδασκαλίας και των ερευνητών.

Πρόκειται για ένα ατομικό δικαίωμα, το οποίο αποσκοπεί στην προώθηση της επιστήμης και της έρευνας, μέσω της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ερευνητή.

Όπως έχει δεχθεί και το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο: Στις θεμελιώδεις ανάγκες του ανθρώπου ανήκει η δυνατότητά του να αντλεί πληροφορίες από κάθε γενικά προσιτή πηγή με σκοπό τη διεύρυνση των γνώσεών του και το δικαίωμα πληροφόρησης του πολίτη, όπως ακριβώς και το δικαίωμα ελεύθερης εκφράσεως και διάδοσης της γνώμης, θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία της πλουραλιστικής δημοκρατίας, επειδή μόνο ο πληροφορούμενος (ή πληροφορημένος) πολίτης είναι σε θέση να ενεργεί και να λειτουργεί υπεύθυνα». (2)

Έκφραση, άλλωστε, του δικαιώματος του ανθρώπου να πληροφορείται είναι και το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας. (3)

Το αυτό ισχύει και για το δικαίωμα στη μόρφωση, καθ' ο μέρος τουλάχιστον σ' αυτήν υπαγάγουμε την πρόσκτηση πληροφοριών (γνώσεων) από τον ενδιαφερόμενο. (4)

Καταλήγουμε στο ότι προϋπόθεση αξιοπρεπούς τουλάχιστον ύπαρξης του ανθρώπου (5) είναι η δυνατότητά του να έχει πρόσβαση σε κάποιο ελάχιστο ποσό πληροφορίας. Χωρίς, λοιπόν, πληροφορία δε δύναται να ενεργεί ο άνθρωπος.

---

(2). Βλ. Α. Γέροντα (1990, σελ. 25 με παραπομπή στη BVerFGE27, 71/81)

(3). Όχι ως εκδήλωση ελευθερίας έκφρασης ή επαγγελματικής ελευθερίας δημοσιογράφων και εκδοτών.

(4). Βλ. (άρθρο 16 Σ)

(5). άλλως ίσως δεν θα έπρεπε να μιλάμε καν για ύπαρξη σύγχρονου ανθρώπου

Εξ αυτού μπορεί φυσιολογικά να υποστηριχθεί ότι η αποτελεσματικότητα των ενεργειών του ανθρώπου εξαρτάται και από τις πληροφορίες που αυτός διαθέτει.

Άρα και η προνομιακή ή αυθαίρετη ύπαρξη πληροφορίας στη διάθεση κάποιων ανθρώπων εγκυμονεί κινδύνους για τους άλλους ανθρώπους, αφού επιτρέπει στους πρώτους να ενεργούν με αποτελεσματικότητα συχνά σε βάρος άλλων. Λ. χ. η γνώση από μικρό μόνο κύκλο προσώπων της οικονομικής πολιτικής που πρόκειται να ακολουθήσει η Κυβέρνηση τους επιτρέπει να κερδοσκοπήσουν εμμέσως σε βάρος άλλων προσώπων ή της εθνικής οικονομίας. ⁽⁶⁾

2) Τα Νέα Τεχνολογικά Μέσα

α) Η προστασία της ιδιωτικότητας (9 παρ. 1 εδ. β΄Σ)

Σε συνταγματικό επίπεδο, η ιδιωτική ζωή προστατεύεται ρητά στο άρθρο 9, παρ. 1 εδ. β΄ του Ελληνικού Συντάγματος. ⁽⁷⁾

Η προστασία αναφέρεται όχι μόνο στους ημεδαπούς, αλλά σε όλους τους ανθρώπους. Είναι ευρύτερη από την προστασία του ασύλου της κατοικίας ⁽⁸⁾ Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος ασύλου της κατοικίας σ. 59 γιατί δεν περιορίζεται στην είσοδο στην κατοικία, αλλά αναφέρεται και σε άλλες δυνατότητες επέμβασης στην ιδιωτική

-----
 (6). Είναι ίσως γνωστή η μεγάλη επιτυχία που είχε στο χρηματιστήριο του Λονδίνου ο τραπεζίτης N. Rothschild, ο οποίος πληροφορήθηκε έγκαιρα και πριν τους ανταγωνιστές του την ήττα του Ναπολέοντα το 1815 με τη βοήθεια ταχυδρομικών περιστεριών.-

(7). Η διάταξη τέθηκε για πρώτη φορά από την Ολομέλεια της Επιτροπής του Συντάγματος, μετά από πρόταση του Βουλευτή Μαναβή (βλ. Πρακτικά (Α) σ.369-370).

(8). (βλ. Π. Τσίρη 1994.

σφαίρα, όπως π.χ. στην οπτικοακουστική παρακολούθηση ή στην απαίτηση παροχής πληροφοριών που αφορούν την ιδιωτική σφαίρα. (9) Επιπλέον, η συνταγματική προστασία της ιδιωτικής ζωής, συνδυαζόμενη με την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας του άρθρου 5 παρ. 1 καλύπτει αποτελεσματικά το σύνολο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, οι οποίες διέπουν την ιδιωτική ζωή του ατόμου.

Η ανάγκη συνταγματικής προστασίας της ιδιωτικής ζωής γίνεται ιδιαίτερως αισθητή στην εποχή της ραγδαίας εξέλιξης της πληροφορικής. Η μέσω του συνδυασμού διαφόρων στοιχείων, προερχομένων κυρίως από ιδιωτικές συλλογές και τράπεζες δεδομένων, δημιουργία ενός «βιοπορτραίτου» (10) και μέσω αυτού μετατροπή του ανθρώπου σε «διαφανή» προσωπικότητα, με γνωστά τα περισσότερα στοιχεία της, οδήγησαν στον γενικότερο προβληματισμό σχετικά με την ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Με τη βοήθεια της σύγχρονης πληροφορικής τεχνολογίας είναι δυνατό να αντληθούν και να καταχωρηθούν, σε ιδιαίτερως σύντομο χρόνο, μεμονωμένα στοιχεία για την προσωπική ή την οικογενειακή κατάσταση συγκεκριμένου προσώπου ή προσωπικές πληροφορίες είναι δυνατό να συσχετισθούν και να συμπληρωθούν με άλλες πληροφορίες με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός «πορτραίτου» προσωπικότητας, την ακρίβεια και τον προσδιορισμό του οποίου είναι σε θέση να ελέγξει ο θιγόμενος πολίτης.

---

(9) (Δαγτόγλου (1991) Ατομικά Δικαιώματα Α΄ σελ. 324, Μάνεση Ατομικές ελευθερίες σ.229-230).

(10) Ως «βιοπορτραίτο» θεωρείται η σύνθεση προσωπικών στοιχείων και πληροφοριών, από τα οποία είναι δυνατό να συναχθεί εκτίμηση για τις ουσιώδεις πλευρές της ανθρώπινης προσωπικότητας

Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής ζωής αποσκοπεί, συνεπώς, στην προστασία του ιδιωτικού απορρήτου, είτε αυτό ανάγεται στην επικοινωνία των ιδιωτών μέσω του προφορικού λόγου, είτε στη συλλογή, επεξεργασία και χρήση του «βιοπορτραίτου» τους, είτε στη σφαίρα των κοινωνικών - ερωτικών σχέσεων, των προβλημάτων υγείας και γενικώς όλων των στοιχείων, τα οποία το άτομο επιθυμεί να μην κοινοποιήσει.

Το ισχύον Σύνταγμα κατοχυρώνει, καταρχήν την αποτελεσματική προστασία έναντι των κινδύνων που συνεπάγεται η ανεξέλεγκτη συλλογή, καταχώρηση, επεξεργασία και μετάδοση των προσωπικών πληροφοριών. Κατά την επικρατούσα άποψη, η τριτενέργεια που παράγει η συνταγματική διάταξη είναι έμμεση. Μέσω της συνταγματικής προστασίας απευθύνεται εντολή τόσο στο δικαστή, όσο και στον κοινό νομοθέτη, ο μὲν να ερμηνεύει με ευρύτητα, ο δε να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την προστασία του απορρήτου των ιδιωτών. (11)

Πέραν της αποδοχής της θεωρίας σχετικά με τον αντικειμενικό χαρακτήρα των ατομικών δικαιωμάτων, την ερμηνεία αυτή επιβάλλει και η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 1 Σ, από την οποία συνάγεται ότι η εγγύηση των δικαιωμάτων μπορεί να συνίσταται σε ανάληψη πρωτοβουλιών ώστε να προστατευθεί ενεργητικά η ζωή και τα δικαιώματα του ατόμου. (12)

---

(11) Μαυριάς, Δαλιτόγλου, Ράϊκος.

(12) Μανιτάκης: «Το υποκείμενο των Συνταγματικών Δικαιωμάτων» σ. 21, Χρυσόγονος «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα» σ.33.

ι) Η προστασία του ασύλου της κατοικίας (9 παρ. 1 εδ. α' Σ)

Μερικότερη εκδήλωση της προστασίας της ιδιωτικότητας αποτελεί η προστασία του ασύλου της κατοικίας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 παρ. 1 εδ. α' Σ.

Η προστασία του ασύλου της κατοικίας αντιμετωπίζεται παραδοσιακά ως «συνέπεια ή συμπλήρωμα της προσωπικής ελευθερίας»⁽¹³⁾

Ως κατοικία νοείται ένας περικλειστος χώρος, στον οποίο δεν είναι ελεύθερη η είσοδος στον καθένα.

Είναι γνωστό ότι η εποχή μας κατακλύζεται από συνεχώς νεοπαρουσιαζόμενα τεχνολογικά μέσα. Υφίσταται, επομένως, ανάγκη αντιμετώπισης των κινδύνων από τη χρησιμοποίηση της σύγχρονης ηλεκτρονικής τεχνολογίας παρακολούθησης και κατασκόπευσης.⁽¹⁴⁾

Στις μέρες μας είναι πλέον ιδιαίτερα ευχερής και εφικτή η κατασκόπευση με την τοποθέτηση σε ιδιωτικούς χώρους μέσων, όπως κάμερες, κοριούς κ.λ.π.

Η προστασία του ασύλου της κατοικίας συνδέεται άμεσα και αποτελεί απόρροια της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του άρθρου 9 παρ. 1 εδ. β' Σ.

Για το λόγο αυτό εμπίπτει στη «σφαίρα του απορρήτου του ατόμου» και περιλαμβάνει π.χ. την ερωτική του ζωή, τα σωματικά ελαττώματα ή προβλήματα της υγείας του, ενδοοικογενειακές έριδες κ.λ.π.

Όλες αυτές οι ιδιαίτερες εκδηλώσεις του ατόμου, οι οποίες εμπίπτουν στην ιδιωτική σφαίρα του και λαμβάνουν χώρα μέσα στον περικλειστο χώρο όπου διάγει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, θα ήταν αθέμιτο

---

13) Σαρίπολος.

(14) Σκάνδαλο Watergate - Η.Π.Α.

και αντικείμενο στο συνταγματικά προστατευόμενο δικαίωμα του ασύλου της κατοικίας να καταστούν γνωστές στους τρίτους χωρίς τη συναίνεση του φορέα του δικαιώματος.

Εξάλλου, όπως γίνεται δεκτό, ο ιδιωτικός βίος και κατ' επέκταση και ο οικογενειακός βίος συνδέεται στενά με την κατά το άρθρο 5 παρ. 1 Σ προστασία της προσωπικότητας, αφού στην τελευταία περιλαμβάνεται και η ελευθερία να παρουσιάζεται κανείς στους άλλους με τον τρόπο που αυτός θέλει και ιδιαίτερα η πληροφοριακή αυτοδιάθεση.-

ii) Το απόρρητο των επιστολών και η ελευθερία ανταπόκρισης και επικοινωνίας (19 παρ. 1 Σ).

Το άρθρο 19 παρ. 1 καθιερώνει την προστασία της επικοινωνίας. Ορίζει το απόρρητο όλων αυτών των μορφών επικοινωνίας, εφόσον όσοι επικοινωνούν θελήσουν να διατηρήσουν τη μυστικότητα και έλαβαν τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα (π.χ. τοποθέτηση της επιστολής σε κλειστό φάκελο). Λογική προϋπόθεση προστασίας του απορρήτου είναι η καταρχήν ελευθερία διεξαγωγής της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας, ενώ και η τελευταία με τη σειρά της καταντά πλασματική εάν η επικοινωνία τίθεται υπό έλεγχο.

Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή, με τη ραγδαία εξέλιξη των νέων τεχνολογικών μέσων. Σε πάρα πολλές περιπτώσεις έχει συμβεί να διεξάγεται μία τηλεφωνική συνδιάλεξη, η οποία μαγνητοφωνείται (παράδειγμα των λεγόμενων τηλεφωνικών υποκλοπών). Το προϊόν αυτό της τηλεφωνικής υποκλοπής αλλά και άλλα προϊόντα διαφόρων τεχνολογικών μεθόδων είναι παράνομα, καθώς αντιστρατεύονται το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της ελευθερίας ανταπόκρισης και επικοινωνίας.

Εξάλλου δε, θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το απόρρητο αυτό εμπίπτει στο ιδιωτικό απόρρητο και εν γένει στην προστασία της ιδιωτικής ζωής, η οποία σε καμία περίπτωση δε θα επεδίωκε το άτομο να καταστεί γνωστή στο ευρύτερο περιβάλλον.

Πέραν απ' αυτό, η επικοινωνία των ατόμων είναι αναμφισβήτητα έκφανση της προσωπικότητάς τους, εφόσον ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνούν και το περιεχόμενο της επικοινωνίας τους αποτελεί εκδήλωση αυτής. Επομένως, ορθό θα ήταν να θεωρήσουμε ότι το απόρρητο της επικοινωνίας περιλαμβάνεται στο προστατευόμενο πεδίο του άρθρου 5 παρ. 1 Σ.

Συνταγματικό ενδιαφέρον παρουσιάζει κυρίως η δυνατότητα ή μη χρησιμοποίησης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με παραβίαση του ιδιωτικού βίου ενώπιον δικαστηρίων ή άλλων αρχών. Η συνταγματική προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου πρέπει να θεωρηθεί ότι στρέφεται τόσο κατά του κράτους, όσο και έναντι των ιδιωτών και μάλιστα άμεσα και άρα καταρχήν ταιριάζει αρνητική απάντηση στο ερώτημα αυτό. Τούτο υπαινίσσεται και η νομολογία του Α.Π., αφού θεωρεί την κύρωση του απαραδέκτου ως «υπαγορευόμενη από τις διατάξεις των άρθρων 9 παρ. 1 εδ. β' και 19 παρ. α' Σ. Ωστόσο εξαίρεση θα μπορούσε να γίνει δεκτή αν διακυβεύεται και δε μπορεί να διαφυλαχθεί αλλιώς ένα άλλο συνταγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό, με βάση την αρχή της πρακτικής αρμονίας. Τέτοιο είναι βέβαια και το δικαίωμα του κατηγορουμένου να υπερασπίσει τον εαυτό του και να αποδείξει την αθωότητά του (άρθρο 20 παρ. 1 Σ).-

3) Ευαίσθητα Προσωπικά Δεδομένα

α) Προστασία Προσωπικών Δεδομένων (άρθρο 9 Α Σ)

Σύμφωνα με το άρθρο 9Α παρ. 1 Σ, καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων. Απ' αυτή τη διάταξη συνάγεται ότι το άτομο έχει δικαίωμα πληροφοριακού αυτοκαθορισμού.

Στην ερμηνεία της συνταγματικής προστασίας της ιδιωτικής ζωής συνέβαλε διεθνώς η νομολογία του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου με τις αποφάσεις του 1969 (ως προς τη συνταγματικότητα της αντιπροσωπευτικής στατιστικής) ⁽¹⁵⁾

και του 1983 (σχετικά με το νόμο περί απογραφής του πληθυσμού) ⁽¹⁶⁾

Στην πρώτη απόφαση το δικαστήριο αναφέρεται γενικά στα όρια των κρατικών δυνατοτήτων ως προς τη συλλογή πληροφοριών και επισημαίνει ότι η υποχρεωτική συλλογή στοιχείων, με την οποία το κράτος επιδιώκει να καταγράψει και να καταχωρήσει το σύνολο των ατομικών πληροφοριών, ακόμη κι αν αυτό γίνεται ανώνυμα, αντίκειται στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, εφόσον με τον τρόπο αυτό επιφυλάσσεται στο άτομο μεταχείριση πράγματος, το οποίο υπόκειται σε έλεγχο από κάθε άποψη. Το κράτος δεν επιτρέπεται να επεμβαίνει

-----
 (15) Beschluss des Ersten Senats vom 16 Juli 1969: Zur Verfassungsmässigkeit einer Repräsentativstatistik

(16) βλ. Γέροντα, Αποστόλη (1989): Η ηλεκτρονική προστασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, σύμφωνα με τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας, Γιαννούλη Κ. (1988). Ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών πληροφοριών και Συνταγματικά Δικαιώματα.

με τέτοιου είδους λεπτομερείς εξετάσεις στον προσωπικό ατομικό χώρο, διότι το άτομο πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει ελεύθερα και υπό ίδια ευθύνη την προσωπικότητά του εντός ενός «εσωτέρου χώρου», στον οποίο μπορεί να αποσυρθεί, στον οποίο ο περίγυρος δεν επιτρέπεται να έχει καμία πρόσβαση, εκεί όπου μπορεί κανείς να είναι ανενόχλητος. Βεβαίως, δεν προσβάλλει κάθε συλλογή στατιστικών στοιχείων την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αυτό συμβαίνει μόνο όταν οι ερωτήσεις καλύπτουν εκείνο το χώρο της ανθρώπινης δραστηριότητας, ο οποίος εκ φύσεως έχει εμπιστευτικό χαρακτήρα και τον μετατρέπουν σε στατιστικά καταγραφόμενο υλικό. Στην απόφαση του 1983, το Δικαστήριο αναφέρεται στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των πληροφοριών, το οποίο συνίσταται «στην εξουσία του ατόμου να αποφασίζει καταρχήν το ίδιο, σχετικά με την κοινοποίηση και χρήση των προσωπικών πληροφοριών που το αφορούν». Το δικαίωμα αυτό συνάγεται από το δικαίωμα περί της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας σε συνδυασμό με την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (στον Θ. Ν. δεν κατοχυρώνεται αυτοτελές δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής). (17)

---

(17) Το δικαίωμα αυτό αναφέρεται στη θεωρία ήδη από την ψήφιση του ομοσπονδιακού νόμου του 1977 για την προστασία του ατόμου «από την κατάχρηση των προσωπικών πληροφοριών κατά την επεξεργασία τους» (βλ. Γέροντα *op. cit.* 6 46 επ.). Αναφορά του δικαιώματος αυτού (βλ. στις αποφάσεις του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου BverfGE 27, 1/7 (Mikrozensus)/35, 202-220) αναφέρεται στην υποχρέωση προστασίας της ιδιωτικής ζωής και της αυτονομίας υποδίκων / ενόχων σε ποινικές υποθέσεις. Το Δικαστήριο νομολόγησε ότι για την αποτελεσματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών δεν επιτρέπεται η τηλεόραση να αναφέρεται στο διηνεκές στο πρόσωπο και το έγκλημα του κατηγορουμένου και ειδικά αν με τον τρόπο αυτό εμποδίζεται η κοινωνική επανένταξη του δράστη.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο η ανθρώπινη αξιοπρέπεια βρίσκεται στο επίκεντρο της συνταγματικής τάξης και αναφέρεται στη δυνατότητα του ατόμου και ενεργεί αυτόνομα ως μέλος μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. Το γενικό δικαίωμα ανάπτυξης της προσωπικότητας σε συνδυασμό με την κατοχύρωση της αξιοπρέπειας, εγγυάται την προστασία του ατόμου από τους κινδύνους που προκύπτουν και από τη σύγχρονη εξέλιξη της τεχνολογίας.

Ο αυτοκαθορισμός και η αυτονομία του ατόμου προϋποθέτουν την ελευθερία του να αποφασίζει για τις πράξεις και τις παραλείψεις του, σε συνδυασμό με την πραγματική δυνατότητά του να δραστηριοποιείται σύμφωνα με την απόφασή του αυτή. Όποιος δεν είναι σε θέση να γνωρίζει ποιες πληροφορίες είναι γνωστές σε συγκεκριμένους χώρους του κοινωνικού του περιγύρου, είναι δυνατό να περιορίζεται σημαντικά στην ελευθερία του να προγραμματίζει και να αποφασίζει αυτόνομα. Για να προστατευθεί αυτή ακριβώς η δυνατότητα κινήσεως σ' ένα «απρόσβλητο από τη δημοσιότητα χώρο γίνεται λόγος και για αρχή της «μη πληρότητας» που θα πρέπει να διέπει τη συλλογή και επεξεργασία των πληροφοριών.

Άλλωστε, η απεριόριστη δυνατότητα συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών δεν προσβάλλει μόνο τις δυνατότητες ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου, αλλά και το γενικό συμφέρον, αφού η αυτονομία του ατόμου αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση λειτουργίας μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας, που στηρίζεται στη δυνατότητα δράσης και συμμετοχής των μελών της. Το περιεχόμενο του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των πληροφοριών δεν περιορίζεται μόνο στη διασφάλιση ενός συγκεκριμένου χώρου, όπου το άτομο θα

διαμορφώσει ελεύθερα την ιδιωτική του ζωή: για τη λειτουργία μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας είναι αναγκαία η διεύρυνσή του προς την κατεύθυνση της συμμετοχής του πολίτη, ώστε να διασφαλισθεί η επικοινωνία του με τους τρίτους. Αυτήν ακριβώς τη συμμετοχή του πολίτη προϋποθέτει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των πληροφοριών, το οποίο αποκτά έτσι έντονη κοινωνική διάσταση.

Το δικαίωμα αυτό είναι δυνατό να περιορισθεί μόνο για λόγους υπέρτερου γενικού συμφέροντος.

Υπό το Ελληνικό Σύνταγμα, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των πληροφοριών θεμελιώνεται στο άρθρο 9 παρ. 1, σχετικά με την προστασία της ιδιωτικής ζωής σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 1 (προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης και προσωπικότητας) και το άρθρο 2 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 9 Α παρ. 1 Σ (προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας) ⁽¹⁸⁾

Οι διατάξεις που αφορούν στην προστασία της ιδιωτικής ζωής παρέχουν ένα *minimum* προστασίας από τη σύγχρονη πληροφοριακή τεχνολογία, στις περιπτώσεις εκείνες που η συλλογή επεξεργασία και χρήση των προσωπικών πληροφοριών προσβάλλει τη σφαίρα του απορρήτου του ιδιωτικού βίου.

Η συναγωγή του δικαιώματος αυτού και από το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας οφείλεται στο γεγονός ότι η ικανότητα αυτή των ηλεκτρονικών υπολογιστών να συγκεντρώνουν, αποθηκεύουν, επεξεργάζονται και μεταδίδουν προσωπικές πληροφορίες είναι δυνατό να προσβάλει την προσωπικότητα, την ανεξαρτησία και γενικότερα την ελευθερία του ανθρώπου.

---

(18)Γέροντα, *op. cit.* σ. 247, Μαυριά *op. cit.* σ. 195.

Η δυνατότητα καταχώρησης, μέσα σε λίγα λεπτά μαγνητικής ταινίας, πληροφοριών που αναφέρονται στο σύνολο των ιδιοτήτων και των σχέσεων ενός ατόμου και η δυνατότητα της μετάδοσης των στοιχείων αυτών σε τρίτους προσβάλλει την ελευθερία του πολίτη.

Σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή η εξασφάλιση σφαίρας απρόσιτης σε τρίτους δε μπορεί να υπάρξει ούτε πραγματικά προσωπική απόφαση ούτε και ανεξάρτητη αντίδραση στην κρατική και ιδιωτική δραστηριότητα (19)

Φορείς του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού μπορεί να είναι μόνο φυσικά πρόσωπα. Η προστασία δεν αναφέρεται μόνο στους Έλληνες, αλλά και στους αλλοδαπούς και στους ανιθαγενείς.(20)

ι) Τα νέα μέσα της πληροφορικής

Η εξέλιξη στο χώρο της πληροφορικής είναι ραγδαία και προκάλεσε σειρά αντιδράσεων στον τρόπο αντίληψης του ρόλου του δικαίου και του τρόπου προστασίας του ατόμου.

Όμως επισημαίνει ο Σπ. Σημίτης: «Με την κοινωνία της πληροφορικής και με το Internet η παραδοσιακή διάκριση μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου εξαφανίζεται (21)

Η προστασία συνεπώς της ιδιωτικής ζωής και ιδιαίτερος του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, αποκτά νόμιμα μόνο αν επεκταθεί και στους δυνάμει υπόπτους προσβολής της, δηλ. στους κυρίουσ/κατόχους αρχείων συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών.

(19) (Γέροντα, ορ. cit σ. 237 επ.)

(20) σ. Δαλιτόγλου ορ. cit Α' σελ. 239).

(21) (Το Βήμα, 29 Μαρτίου 1998, σ. Γ 10).

Οι πρόσφατες εξελίξεις στο χώρο της πληροφορικής (π.χ. Televideo, Telescopping, Internet, E-mail, World, Wide Web) έχουν οδηγήσει σε συνειδητοποίηση της «ιδιωτικής πληροφοριακής εξουσίας», (22) εφόσον παρέχουν στους κυρίους και κατόχους αρχείων πληροφοριών απεριόριστες δυνατότητες συγκέντρωσης, επεξεργασίας, εκτίμησης στοιχείων. (23)

Κατανοούμε, επομένως, ότι ένας μεγάλος κίνδυνος για την προσωπικότητα του ανθρώπου προέρχεται από την επεξεργασία των στοιχείων αυτών (συνήθως με ηλεκτρονικό υπολογιστή) και από την εντεύθεν περαιτέρω συναγωγή ορθών ή εσφαλμένων συμπερασμάτων που θίγουν, ενδεχομένως αθέμιτα, το συγκεκριμένο άνθρωπο. Με βάση τη σημερινή εξέλιξη των επιστημών (της στατιστικής, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, κ.λ.π.), η συναγωγή τέτοιων συμπερασμάτων, ακόμη και από τα πιο ασήμαντα- εκ πρώτης όψεως – προσωπικά στοιχεία μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε αθέμιτη επέμβαση στην προσωπικότητα του ανθρώπου, ιδίως όταν συγκεντρώνονται και υπόκεινται σε επεξεργασία πολλά προσωπικά

---

(22) Ο Kloerfer χρησιμοποιεί τον όρο «ιδιωτική πληροφοριακή εξουσία» για να χαρακτηρίσει τους κατόχους και κυρίους αρχείων πληροφοριών και επισημαίνει ορθώς ότι τα όρια χρήσης μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών αρχείων έχουν καταστεί ιδιαίτερος ρευστά

(23) Όπως προτείνει ο Kloerfer «η ιδιωτική πληροφοριακή εξουσία βαίνει συνεχώς ισχυροποιημένη και καθιστά αναγκαία την προσαρμογή του Ομοσπονδιακού νόμου προστασίας των προσωπικών πληροφοριών, ο οποίος αρχικά εστρέφεται κατά του κράτους».

του στοιχεία από διάφορες πηγές. (24)

ii) Τα ιατρικά δεδομένα

Η προστασία των ιατρικών δεδομένων (medical data) ανήκει αναμφίβολα στο συνταγματικά προστατευόμενο χώρο της ιδιωτικής ζωής. Τα στοιχεία σχετικά με την υγεία ανήκουν, εξ ορισμού, στις πληροφορίες αυτές που θέλει κανείς, κατά κοινή πείρα, να μη γνωστοποιήσει σε τρίτους. Η διαφύλαξη αυτής της μυστικότητας αποτελεί συστατικό στοιχείο της δυνατότητας του ατόμου να καθορίζει ελεύθερα το είδος και την ποσότητα των πληροφοριών που θα επιτρέπεται να γίνονται ευρύτερα γνωστές και συνεπώς έμμεσα το γενικότερο τρόπο ζωής του. Η προστασία αυτή καλύπτει και τα στοιχεία των ιατρικών φακέλων, που τηρούν οι ιατροί και τα νοσοκομεία στα αρχεία τους για την παρακολούθηση της πορείας της υγείας των ασθενών. Η προστασία, δηλ. της ιδιωτικής ζωής δεν αναφέρεται μόνο στις ιατρικές πληροφορίες, αλλά και στη σχέση ιατρού-ασθενούς, όπως έχει δεχθεί η νομολογία ανώτατων εθνικών δικαστηρίων και δικαστηρίων διεθνών οργανισμών.

Το Αμερικανικό Supreme Court στην υπόθεση Whalen v. Roe (600/1977) νομολόγησε ότι η σχέση ιατρού-ασθενούς εμπίπτει στη

---

(24) Πρόκειται για το λεγόμενο «καθολικό αρχείο» δηλαδή ένα αρχείο στο οποίο συγκεντρώνονται (προσωπικά) στοιχεία από όλα τα επιμέρους αρχεία. Το περίφημο γαλλικό πρόγραμμα Safari αποτέλεσε μία από τις αιτίες για τις οποίες ψηφίστηκε ο γαλλικός νόμος για την προστασία των προσωπικών στοιχείων. Σχετική είναι και η λεγόμενη «αρχή της πληροφοριακής διακρίσεως των εξουσιών» που προβλέπει ότι απαγορεύεται η πληροφοριακή ενότητα της Δημόσιας Διοίκησης και η ανέλεγκτη διακίνηση προσωπικών ιδίως στοιχείων μεταξύ των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών.

συνταγματικά προστατευόμενη ζώνη της ιδιωτικής ζωής και αναγνώρισε το συμφέρον του ατόμου να αποφύγει την αποκάλυψη προσωπικών στοιχείων.

Την προστασία των προσωπικών στοιχείων και ειδικώς των στοιχείων της υγείας και την αντίστοιχη υποχρέωση του κράτους να λάβει τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα κατοχυρώνει πανηγυρικά τόσο η Οδηγία 95/46 ΕΚ της 24 Οκτωβρίου 1995, όσο και η κυρωθείσα από την Ελλάδα Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί Βιοϊατρικής, στην οποία αναφέρεται ρητά η ανάγκη να προστατευθεί ο πολίτης και ως προς τις πληροφορίες σχετικά με την υγεία του έναντι οποιουδήποτε μπορεί να τις συλλέγει και να τις χρησιμοποιεί εν αγνοία του.

Τα ιατρικά στοιχεία, όμως δεν προστατεύονται συνταγματικά μόνο ως τμήμα της ιδιωτικής ζωής και ως στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου, αλλά και για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Η προστασία αυτή αναφέρεται στη σχέση εμπιστοσύνης ιατρού-ασθενούς. Η εμπιστοσύνη αποτελεί τη βασική προϋπόθεση παροχής ιατρικών υπηρεσιών και υπό την έννοια αυτή συμβάλλει γενικά στη λειτουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος προστασίας της υγείας.⁽²⁵⁾

Κατά την επιγραμματική διατύπωση του Γερμανικού Δικαστηρίου:

«Όποιος υπόκειται σε ιατρική αγωγή πρέπει και οφείλει να αναμένει ότι όλα όσα πληροφορείται ο ιατρός στο πλαίσιο της ασκήσεως του

---

(25) Πρβλ. BVerfGE 32/373 (379). Στην απόφαση αυτή του 1972 το Δικαστήριο νομολόγησε ότι η κατάσχεση ιατρικού φακέλου ενός υπόπτου χωρίς τη θέλησή του αποτελεί προσβολή του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Αυτό ισχύει και όταν ο φάκελος δε βρίσκεται στα χέρια του θεράποντος ιατρού, αλλά στα χέρια του διαδόχου του, στον οποίο έχει περιέλθει το αρχείο.

επαγγέλματός του για την κατάσταση της υγείας του, παραμένει μυστικό και δεν καταλήγει σε γνώση μη αρμοδίων. Μόνο με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να αναπτυχθεί μεταξύ ιατρού και ασθενούς αυτό το είδος εμπιστοσύνης, που ανάγεται στις βασικές προϋποθέσεις της ιατρικής δραστηριότητας, διότι αυξάνει τις πιθανότητες θεραπείας και συμβάλλει γενικότερα στην δημιουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος προστασίας της υγείας.

Εάν συνεπώς, η συνταγματική προστασία της ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου καλύπτει και τον ιατρικό φάκελο που ο ιατρός χρησιμοποιεί για να καταγράψει τις, βάσει της επιστήμης του, εκτιμήσεις του για την κατάσταση της υγείας του ασθενούς και για να υποβοηθήσει τη μνήμη του για την περαιτέρω αγωγή, τότε αυτό σημαίνει ότι ένας τέτοιος φάκελος βασικά εξαιρείται από την επέμβαση της δημόσιας εξουσίας. Αποτελεί δηλαδή αυτή η σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ ιατρού-ασθενούς και έκφανση του δημόσιου συμφέροντος, εφόσον μέσω αυτής δεν προστατεύεται μόνο το κοινωνικό λειτούργημα του ιατρού και το συμφέρον του ασθενούς αλλά και το γενικότερο κοινωνικό συμφέρον.⁽²⁶⁾

Για το λόγο αυτό το άρθρο 212 Κ. Ποιν. Δ. δεν επιτρέπει στο γιατρό να κάνει αποκαλύψεις σχετικά με το ιατρικό απόρρητο, ακόμα και στην περίπτωση που αποδεσμευθεί σχετικά από τον ασθενή. Η απαγόρευση αυτή κοινοποιήσεως των πληροφοριών που τον αφορούν καλύπτει τον ασθενή και μετά το τέλος της θεραπείας και

---

(26) Μπάκη Χρ. (1994): Η υποχρέωση μαρτυρίας του γιατρού στην Ποινική Δίκη. Έννοια, Περιεχόμενο και όριά της. Σκέψεις και προβληματισμοί στο ζήτημα του ιατρικού απορρήτου εις Δίκαιο και Υγεία-Πρακτικά Συνεδρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης Νέων Νομικών, Εκδ. Σάκκουλα σ. 17-24.

μετά ακόμη το θάνατο του ιατρού, εάν το αρχείο παραδόθηκε σε συνάδελφό του (27)

iii) Τα γενετικά δεδομένα

Οι γενετικές πληροφορίες αποτελούν μία σημαντική, υποκατηγορία στο γενικό σύνολο των πληροφοριών σχετικά με τα ατομικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα την υγεία ενός ατόμου. Μέσω των γενετικών εξετάσεων είναι δυνατό να διαπιστωθεί (και θα είναι εύκολο να διαπιστωθεί στο μέλλον) ποιες είναι οι ευαισθησίες και η προδιάθεση ενός ατόμου και ίσως, ποια είναι τα ψυχοπνευματικά του χαρακτηριστικά. Υπό την έννοια αυτή, η επέμβαση, μέσω των αναλύσεων, στον προσωπικό χώρο είναι πολύ σημαντική. Από το σύνολο, δηλ. των πληροφοριών αυτών θα μπορούσε ίσως κανείς να συναγάγει τις μελλοντικές πιθανές αντιδράσεις ενός ατόμου σε εξωτερικά ερεθίσματα και, ενδεχομένως, να τις κατευθύνει.

Εκτός από τη σημασία τους ως προστατευόμενου στοιχείου της ιδιωτικής ζωής και ειδικότερα του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, οι γενετικές πληροφορίες αποτελούν παράγοντα της καθόλου ταυτότητας ενός ατόμου και προστατεύονται και ως στοιχείο της προσωπικότητας, την ανάπτυξη της οποίας κατοχυρώνει το Σύνταγμα στο άρθρο 5 παρ. 1.

Την άποψη αυτή εξέφρασε με ιδιαίτερη σαφήνεια το Γερμανικό Ομοσπονδιακό δικαστήριο στην απόφαση «της 31ης Ιανουαρίου 1989» (28) σχετικά με την ύπαρξη θεμελιώδους δικαιώματος γνώσεως

---

(27)(βλ. Μπάκα *op. cit* σ. 20).

(28) (Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη (1994): Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο σ. 128 επ.)

της καταγωγής. Το Δικαστήριο νομολόγησε ότι το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια εξασφαλίζουν σε κάθε άτομο ένα αυτόνομο χώρο διαρρύθμισης της ζωής, στον οποίο μπορεί να αναπτύξει και να βιώσει την ατομικότητα συνδέεται στενά με τη γνώση των ουσιαστικών της στοιχείων, μεταξύ των οποίων ανήκει και η καταγωγή, μέσω της οποίας προορίζονται οι γενετικές καταβολές. Για την ανάπτυξη της ατομικότητας και της αυτογνωσίας του ατόμου σημαντικό ρόλο παίζουν συνεπώς και τα στοιχεία της κληρονομικής προδιάθεσης, όπως αυτά μπορούν να προσδιορισθούν από τη βιολογία την παρούσα στιγμή. Βεβαίως, το Δικαστήριο τόνισε ότι η πορεία συνειδητοποιήσεως της ατομικότητας και η αυτογνωσία, αποτελούν μία πολυεπίπεδη διαδικασία, στην οποία οι σίγουρες βιολογικές γνώσεις δε μπορούν να θεωρηθούν από μόνες τους ως καθοριστικές.

Οι απόψεις του Δικαστηρίου αντανακλούν τις θέσεις της επιστημονικής θεωρίας σχετικά με τη σημασία των κληρονομικά μεταβιβαζομένων γενετικών πληροφοριών. Η απόφαση αναφέρει ότι η προσωπικότητα του ατόμου δεν καθορίζεται από τα κληρονομικά στοιχεία, αλλά και από πλειάδα άλλων παραγόντων. Αναμφισβήτητα, όμως, ο γενετικός εξοπλισμός ανήκει στον πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας, εφόσον η ζωή του ανθρώπου με αυτόν ξεκινά και αποτελεί την «πρώτη ύλη» από την οποία σταδιακά θα διαμορφωθεί και θα εξελιχθεί ο ανθρώπινος χαρακτήρας.

Λόγω ακριβώς αυτής της σημασίας των γενετικών στοιχείων, για την εν γένει διαμόρφωση της ανθρώπινης ζωής και για τη συμβολή τους στην διαδικασία ενηλικίωσης του ατόμου, θα πρέπει οι πληροφορίες που αναφέρονται σε αυτά να προστατεύονται έναντι προσβολών από

πλευράς κρατικής ή ιδιωτικής εξουσίας, με τις οποίες επιδιώκεται η δημοσιοποίησή τους. Επέμβαση ως προς τις πληροφορίες αυτές θεωρείται ότι αποτελεί εντονότερη προσβολή από τη δημοσιοποίηση στοιχείων που αναφέρονται στις «εξωτερικές» εκδηλώσεις της ζωής και τα οποία προστατεύονται βάσει των αρχών του «πληροφοριακού αυτοκαθορισμού».

Το κράτος οφείλει βάσει των υποχρεώσεων που προκύπτουν από την ερμηνεία των άρθρων 9 παρ. 1 και 5 παρ. 1 να προστατεύει το άτομο έναντι πιθανών προσβολών στη σφαίρα αυτή της προσωπικότητας που αναφέρεται στις γενετικές καταβολές και να εμποδίζει καταρχήν τη συλλογή και επεξεργασία των στοιχείων αυτών και εν συνεχεία την κοινοποίησή τους σε τρίτους. Αποτελεί, άλλωστε, αρχή της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ότι δεν αρκεί η απλή διάπλαση, αναγνώριση και κατοχύρωσή τους, αλλά απαιτείται και η από πλευράς κράτους εξασφάλιση της «πραγματικής» δηλ. μέσα στις πραγματικές συνθήκες διαμορφούμενης δυνατότητας άσκησής τους. Εάν η τελευταία δεν προβλέπεται, τότε η αναγνώριση του δικαιώματος έχει φιλολογική αξία μόνο. (29)

Τη συνάφεια μεταξύ του δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού και της προστασίας των γενετικών δεδομένων αναγνώρισαν και οι

---

(29) Πρβλ. τη διαπίστωση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με την «πραγματική» ισχύ ενός νόμου: «Ακόμη κι αν ένας νόμος κατά το γράμμα του δεν προωθεί την άνηση μεταχείριση και καθορίζει κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο το πεδίο ισχύος τους, θεωρείται ότι αντίκειται στην αρχή της ισότητας, εάν συνέπεια της εφαρμογής του είναι μία προφανής ανισότητα, που οφείλεται ακριβώς στη δικαιοκίνητη ρύθμιση. Αποφασιστικό στοιχείο για τη διαπίστωση της συμφωνίας προς την αρχή της ισότητας δεν είναι ο εξωτερικός τύπος αλλά το πραγματικό περιεχόμενο του κανόνα δικαίου».

εντεταλμένοι της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας για την Προστασία των Δεδομένων στη Διάσκεψη της 26/27-10-1989, όπου και επεξεργάστηκαν σειρά προτάσεων σχετικά με την αποτελεσματική προστασία των γενετικών πληροφοριών σε όλα τα στάδια της συλλογής, αποθήκευσης και επεξεργασίας τους. (30)

Στη θεωρία έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι θα πρέπει να κατοχυρωθεί ένα «δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας στο γενετικό τομέα», συναγόμενο από το γενικό δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας, του οποίου συγκεκριμενοποίηση αποτελεί. (31)

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι η κατοχύρωση της αυτονομίας και της ιδιωτικής ζωής δεν ενδιαφέρει μόνο από πλευράς ατομικών δικαιωμάτων, αλλά και από την πλευρά της κατοχύρωσης της δημοκρατικής δομής της κοινωνίας (32)

Όπως έχει αναγνωρίσει η συνταγματική θεωρία και νομολογία, ο άνθρωπος αποτελεί την υπέρτατη αξία, γύρω από την οποία στρέφεται η οργάνωση της έννομης τάξης, από δε την ανθρωπίνη αξιοπρέπεια συνάγεται και η λαϊκή κυριαρχία (33)

(30) Σημείο αναφοράς των εντεταλμένων αποτέλεσε και ο ομοσπονδιακός νόμος περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων του 1991, από όπου συνάγεται ότι ως προστασία των δεδομένων δε θα πρέπει να εννοείται η προστασία των προσωπικών στοιχείων, αλλά η καθόλου προστασία της προσωπικότητας του ατόμου. Η δε δυνητική διακινδύνευση του ατόμου αρχίζει ήδη στο στάδιο της συλλογής των στοιχείων.

(31) Στον αγγλοσαξωνικό χώρο χρησιμοποιείται ο όρος *genetic privacy*.

(32) (Σημίτης, *op. cit* σ. 113).

(33) (βλ. την αγόρευση του Προέδρου της Συνταγματικής Επιτροπής Κ. Τσάτσου στη συνεδρίαση της Βουλής της 7 Ιουνίου 1975, Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, 1975 σ. 1089).

Κάθε απομάκρυνση, συνεπώς, από τις βασικές αρχές που διέπουν την επεξεργασία δεδομένων (αρχή συναίνεσης του ενδιαφερομένου, αρχή πρόβλεψης ελέγχων και προϋποθέσεων) αποτελεί ένα δυνητικό βήμα ετεροκαθορισμού του ατόμου και συνακολούθως μία περαιτέρω διακινδύνευση του δημοκρατικού συστήματος.

Αποτελεί συνεπώς υποχρέωση του νομοθέτη να προβλέπει ορισμένες ρυθμίσεις με τις οποίες θα κατοχυρώνεται η πληροφοριακή αυτονομία του ατόμου με τελικό στόχο την περαιτέρω λειτουργία των θεσμών μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

β) Επεξεργασία Προσωπικών Δεδομένων

Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων διέρχεται τρία στάδια.

Α΄ Στάδιο: Η συλλογή των Προσωπικών Δεδομένων

Κατά το στάδιο αυτό, εκείνος ο οποίος στη συνέχεια επιθυμεί να επεξεργασθεί προσωπικά στοιχεία, προβαίνει στη συγκέντρωσή τους. Πηγές από τις οποίες θα προέλθουν τα στοιχεία αυτά είναι κυρίως τρεις: ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος, δηλ. εκείνος τον οποίο αφορούν τα στοιχεία (με τη θέλησή του ή χωρίς αυτή), καλούμενος συνήθως και υποκείμενο των στοιχείων (data subject), κάποιος τρίτος (με την έγκριση του ενδιαφερομένου ή χωρίς αυτή) και κάποιο δημόσιο μητρώο ή άλλη δημόσια πηγή προσιτή σε πολλούς, αν όχι σε όλους, όπως είναι οι εφημερίδες ή τα ΜΜΕ (οπότε μπορούμε να ενδιαφερόμαστε σε δημόσια στοιχεία ή στοιχεία «κοινώς γνωστά»). Μέλημα του νομοθέτη είναι να ρυθμίσει τις προϋποθέσεις από τις οποίες επιτρέπεται η κατά περίπτωση συλλογή προσωπικών στοιχείων καθώς και η διαδικασία.

Β΄ Στάδιο: Η επεξεργασία υπό στενή έννοια (και η φύλαξη)

Κατά το στάδιο αυτό, τα στοιχεία οργανώνονται με κάποιο λογικό τρόπο, ώστε να είναι απευθείας χρησιμοποιήσιμα ή διαθέσιμα για περαιτέρω επεξεργασία με βάση λογικούς συσχετισμούς. Στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε σε στοιχεία που έχουν οργανωθεί σε αρχείο ⁽³⁴⁾ και είναι η πιο απλή μορφή επεξεργασίας. Στη δεύτερη περίπτωση η επεξεργασία είναι πλέον πολύπλοκη (και αποτελεσματική) αφού τα χρησιμοποιούμενα στοιχεία έχουν ήδη τύχει στοιχειώδους επεξεργασίας.

Τα στοιχεία στο στάδιο αυτό μπορούν να αποθηκευτούν. Η φύλαξη των στοιχείων λαμβάνει χώρα σε οπτικομαγνητικά μέσα, λ. χ. μαγνητικούς δίσκους, δισκέτες ή ταινίες ή οπτικούς δίσκους (CD;s).

Γ' Στάδιο: Χρήση των (επεξεργασμένων) προσωπικών στοιχείων

Η χρήση των προσωπικών στοιχείων μπορεί να είναι είτε νόμιμη είτε παράνομη. Συνήθως η παράνομη χρήση επάγεται και προσβολή της προσωπικότητας του ενδιαφερομένου. Μπορούμε να διακρίνουμε τριών ειδών προσβολές της προσωπικότητας.

α) Την απλή προσβολή προσωπικότητας π.χ. αποστολή διαφημιστικών φυλλαδίων σε τυχαίους ανθρώπους μέσω του ταχυδρομείου.

β) Τη σοβαρή προσβολή της προσωπικότητας, π. χ. εγγραφή κάποιου προσώπου ως μέλους σε πολιτικό κόμμα.

γ) Τη βάνουση προσβολή της προσωπικότητας, π. χ. γνωστοποίηση αρχείων που αφορούν την ερωτική ζωή του ατόμου.

---

(34) (Αρχείο ή φάκελος (File) καλείται οργανωμένο σύνολο στοιχείων σχετικών μεταξύ τους και προορισμένο για συγκεκριμένη ή συγκεκριμένες χρήσεις)

ι) Κανόνες θεμιτής επεξεργασίας

Ένα ζήτημα στο οποίο καλείται να δώσει λύση ο νομοθέτης είναι το πότε επιτρέπεται καταρχήν η επεξεργασία στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα. Στο ζήτημα αυτό έχουν δοθεί οι εξής βασικές λύσεις:

A) Η λύση της συναίνεσης του ενδιαφερομένου. Αυτή μπορεί να είναι ρητή ή σιωπηρή. ⁽³⁵⁾

Η συναίνεση προϋποθέτει ότι ο ενδιαφερόμενος είναι επαρκώς ενημερωμένος, άρα προϋποθέτει κατ' αρχήν προηγούμενη ενημέρωσή του, προκειμένου να γνωρίζει για ποιο ζήτημα συναινεί.

B) Η λύση της εξισορρόπησης των συμφερόντων του υποκειμένου των προσωπικών στοιχείων και ενός τρίτου. Ο «τρίτος» μπορεί να είναι ένας άλλος ιδιώτης, το Κράτος ή το «πραγματικό» συμφέρον του ίδιου του υποκειμένου. Η λύση αυτή αποσκοπεί κυρίως στο να προστατεύσει τα δικαιώματα του καλόπιστου τρίτου έναντι της ενδεχόμενης αναίτιας ή και καταχρηστικής άρνησης του υποκειμένου των προσωπικών στοιχείων να συναινέσει στην επεξεργασία τους.

Γ) Συνδυασμός λύσεων. Οι περισσότερες νομοθεσίες υιοθετούν διατάξεις που φαίνονται να συνδυάζουν τις ανωτέρω λύσεις. Λ. χ. στη Μ. Βρετανία τίθεται η αρχή ότι τα προσωπικά στοιχεία πρέπει να συλλέγονται και να τυγχάνουν επεξεργασίας κατά έντιμο τρόπο. Στην Ιρλανδία η νομολογία συνήγαγε την έννοια της συναίνεσης από την αρχή της έντιμης συλλογής των προσωπικών στοιχείων.

ιι) Κυρώσεις αστικές, ποινικές, Διοικητικές σε περίπτωση μη θεμιτής και παράνομης επεξεργασίας

---

(35) Μπορεί να τεκμαίρεται, δηλ. από την ανοχή ή τη μη διατύπωση αντιρρήσεων εκ μέρους του ενδιαφερομένου, ο οποίος πάντοτε πρέπει να διαθέτει κάποιο επαρκή βαθμό ενημέρωσης.

Όπως προελέχθη, ο κύριος σκοπός των οικείων νομοθετημάτων για την προστασία των προσωπικών στοιχείων είναι η πρόληψη της προσβολής της προσωπικότητας του ανθρώπου. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός απαιτείται η ύπαρξη πρόβλεψης για αποτελεσματικό έλεγχο της νομιμότητας της επεξεργασίας. Ο έλεγχος αυτός διακρίνεται σε προληπτικό και σε κατασταλτικό.

Ο προληπτικός έλεγχος συνήθως καταλήγει στη χορήγηση μιας μορφής άδειας «εγκατάστασης και λειτουργίας» της επεξεργασίας.⁽³⁶⁾ και προϋποθέτει την υποβολή σχετικής αίτησης του μελλοντικού Υπευθύνου της επεξεργασίας μαζί με δικαιολογητικά.

Ο κατασταλτικός έλεγχος κινείται αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας και μπορεί να καταλήγει στη διατύπωση υποδείξεων (συστάσεων) ή στην επιβολή κυρώσεων. Οι κυρώσεις αυτές, ως αστικές συνίστανται στην αποζημίωση του θιγέντος υποκειμένου των στοιχείων λόγω υλικής ή ηθικής βλάβης του, ως ποινικές συνίστανται στον ποινικό κολασμό του κατά περίπτωση υπευθύνου της παρανομίας, ενώ ως διοικητικές συνίστανται στην επιβολή προστίμων ή άλλων διοικητικών μέτρων εις βάρος συνήθως του Υπευθύνου της Επεξεργασίας, όπως π. χ. υποχρεωτική διαγραφή στοιχείων ή και παύση της λειτουργίας της επεξεργασίας.

4) Η Κλωνοποίηση

α) Υπό το φως των συνταγματικών δικαιωμάτων

---

(36) Η άδεια αυτή μπορεί να χορηγείται υπό προϋποθέσεις σιωπηρώς δηλαδή να τεκμαίρεται από την για ορισμένο χρονικό διάστημα απραξία της οικείας διοικητικής αρχής ενόψει υποβολής σχετικού αιτήματος

Η κλωνοποίηση, μέσω της αλματώδους εξέλιξης της νέας τεχνολογίας στις μέρες μας, αποτελεί μία μορφή αναπαραγωγής η οποία ανατρέπεται ή επιφέρει σημαντικές αλλοιώσεις σε βασικούς θεσμούς του δικαϊκού συστήματος. Υπό το πρίσμα των συνταγματικών δικαιωμάτων, η κλωνοποίηση έχει διάφορες εκφάνσεις.

ι) Ως ερευνητική και επιστημονική δραστηριότητα (16 παρ. 1 Σ)

Οποιοδήποτε ορισμό της επιστήμης και αν ακολουθήσει κανείς, δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η κλωνοποίηση - ανθρώπων ή μη - αποτελεί επιστημονική και ερευνητική δραστηριότητα, υπαγόμενη, συνεπώς, στο προστατευόμενο πεδίο της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 16 παρ. 1 Σ, η οποία κατοχυρώνει την επιστημονική και ερευνητική ελευθερία ⁽³⁷⁾ ⁽³⁸⁾

Για την ακρίβεια, η μέθοδος της κλωνοποίησης και η μέσω αυτής δημιουργία οργανισμών με όμοιο γενετικό υλικό συγκαταλέγονται στις μεγαλύτερες επιστημονικές ανακαλύψεις της σύγχρονης εποχής ⁽³⁹⁾

Τούτο ισχύει, ιδίως για την κλωνοποίηση με τη μέθοδο της μεταφοράς του πυρήνα κυττάρου ενήλικου όντος, αφού μέχρι πρότινος αποτελούσε αξίωμα στο χώρο της επιστήμης ότι τα κύτταρα ενήλικων

(37) (Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α΄ 1991.

Γ. Παπαδημητρίου Σύνταγμα και Ελευθερία της Επιστήμης

Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 263

Ι. Κριάρη-Κατράκη Βιοϊατρικές Εξελίξεις, σελ. 159).

(38) Ειδικά όσον αφορά την αναπαραγωγική κλωνοποίηση, η δραστηριότητα αυτή θα μπορούσε, ενδεχομένως να υπαχθεί (από τη σκοπιά του ζευγαριού που επιθυμεί την απόκτηση του κλωνοποιημένου παιδιού) και στο ατομικό δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ).

(39) (βλ. Σ. Αλαχιώτη Πρόλογος στην ελληνική έκδοση του βιβλίου της G. Kolata, Ο κλώνος).

οργανισμών δεν είναι πλέον σε θέση να δημιουργήσουν ένα νέο αυτοτελή οργανισμό.

Το γεγονός ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων κρίνεται ως ηθικά καταδικαστέα από την πλειονότητα του πληθυσμού και προσκρούει στις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις για την έννοια της αναπαραγωγής, της δημιουργίας και της ζωής γενικότερα, δεν είναι σε θέση να στερήσει από την κλωνοποίηση την ένταξή της στο προστατευόμενο πεδίο της επιστημονικής ελευθερίας. ⁽⁴⁰⁾

Η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1 Σ αποσκοπεί στην προστασία όλων των επιστημονικών δραστηριοτήτων και εφαρμογών ανεξάρτητα από την αποδοχή τους στην κοινωνία και αποβλέπει προέχοντος στη διατήρηση της ελευθερίας της επιστημονικής κοινότητας σε περιπτώσεις όπου το κοινωνικό σύνολο εμφανίζεται αντίθετο στην εκάστοτε πρωτοεμφανιζόμενη επιστημονική δραστηριότητα. Υπό διαφορετική ερμηνευτική εκδοχή, το άρθρο 16 παρ. 1 Σ, δε θα είχε κανένα νόημα, αφού σπανιότατα θα ετίθετο ζήτημα περιοριστικής επέμβασης της κρατικής εξουσίας σε μία κοινωνικά αποδεκτή δραστηριότητα.

Τούτο βεβαίως δε σημαίνει ότι δεν οφείλεται η μεγαλύτερη δυνατή προσοχή κατά την οριοθέτηση του προστατευόμενου πεδίου ενός ατομικού δικαιώματος.

Έτσι, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ορισμένες μορφές κλωνοποίησης αποκλείονται αργiori της συνταγματικής προστασίας. Τούτο ισχύει,

---

(40) Τούτο όμως δε φαίνεται να είναι απόλυτα σαφές ακόμα και σήμερα, τουλάχιστον σε αλλοδαπές έννομες τάξεις.

κυρίως, για την κλωνοποίηση ανθρώπων με μεταφορά πυρήνα κυττάρου που έχει αφαιρεθεί παρανόμως από άνθρωπο, αφού σκοπός της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 1 είναι η προστασία της επιστήμης από αυθαίρετες κρατικές επεμβάσεις και όχι η προνομιακή μεταχείριση του επιστήμονα με την αποδέσμευσή του από τις γενικώς ισχύουσες διατάξεις και την παροχή της δυνατότητας σ' αυτόν να «οικειοποιείται» ξένα έννομα αγαθά (41)

Στην περίπτωση αυτή δεν τίθεται ζήτημα χάραξης ορίων της επιστημονικής ελευθερίας, αφού η εν λόγω δραστηριότητα δεν υπάγεται καν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 16 παρ. 1 Σ. (42)

ii) Ως γενετικός προκαθορισμός (άρθρο 2 παρ. 1 Σ)

Η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 Σ μπορεί να προσδώσει συνταγματικό έρεισμα στην απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης.

Αυτό συμβαίνει επειδή με την κλωνοποίηση δε γεννιέται απλώς ένας νέος άνθρωπος, αλλά «κατασκευάζεται» ένας άνθρωπος με ένα συγκεκριμένο γενετικό υλικό.

Και μπορεί μεν το γενετικό υλικό να μην είναι ο μοναδικός παράγοντας που επιδρά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός ατόμου, δε μπορεί, ωστόσο, να αμφισβητηθεί η καθοριστική (όχι αποκλειστική)

---

(41) (Π. Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Α' 1991, περ. 939. «Η ελευθερία της επιστήμης δεν καθιστά τον επιστήμονα *legibus solutus*, αλλά υπόκειται κι αυτός στο γενικώς ισχύον δίκαιο»).

(42) Το ίδιο γίνεται δεκτό και για την κλωνοποίηση ζώων με τη μέθοδο της μεταφοράς πυρήνα κυττάρου, όταν ο ιδιοκτήτης του ζώου δεν έχει συναινέσει στη χρησιμοποίηση του κυττάρου για το σκοπό αυτό, αφού η κλωνοποίηση στην περίπτωση αυτή καθιστά αυθαίρετη επέμβαση στο ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

συμβολή του στον τομέα αυτό. Ως εκ τούτου, η κλωνοποίηση συνιστά γενετικό ντερερμινισμό και αποτελεί την πιο έντονη μορφή εξουσίασης του ανθρώπου, υπό την έννοια ότι προκαθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και τη μελλοντική ζωή ενός ανθρώπου και μάλιστα σ' ένα στάδιο όπου δεν είναι δυνατή η λήψη της συναίνεσής του.

Η εν λόγω μέθοδος αντιβαίνει, συνεπώς, στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όχι επειδή αντίκειται γενικώς στη φύση, αλλά επειδή αναιρεί το στοιχείο του τυχαίου στη διαμόρφωση του ανθρώπινου γονιδιώματος που εξασφαλίζει τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής, ή επειδή καθιστά εφικτό αυτό ακριβώς που αποκλείεται από τη φυσική διαδικασία τεκνοποίησης: τη γενετική χειραγώγηση υπό τη μορφή της ανθρώπινης επέμβασης στο σχηματισμό του γενετικού υλικού βάσει συγκεκριμένων προτύπων.

Εξάλλου, εάν υιοθετείτο η άποψη ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων δεν αντίκειται στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, τότε θα πρέπει να δεχτούμε το ίδιο και για κάθε επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα και μάλιστα όχι μόνο για εκείνη που αποσκοπεί στη θεραπεία ασθενειών αλλά και για εκείνη που δεν επιβάλλεται από θεραπευτικούς σκοπούς.⁽⁴³⁾

Θα ήταν πράγματι αντιφατικό από τη μία να υποστηρίζεται το επιτρεπτό της κλωνοποίησης ανθρώπων και από την άλλη να

---

(43) Βλ. διάταξη άρθρου 13 Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική: «Κάθε επέμβαση που αποσκοπεί στην τροποποίηση του ανθρώπινου γονιδιώματος είναι επιτρεπτή μόνο για προληπτικούς, διαγνωστικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς και μόνο εφόσον δεν αποσκοπεί στο να εισάγει οποιαδήποτε τροποποίηση στο γονιδίωμα τυχόν απογόνων».

υιοθετείται το ανεπίτρεπτο της επέμβασης του ανθρώπου σε συγκεκριμένο ή συγκεκριμένα γονίδια για λόγους που δε σχετίζονται με την πρόληψη ή τη θεραπεία ασθενειών. Κατ' αυτό τον τρόπο, η κλωνοποίηση αποτελεί ένα θεμελιώδες ζήτημα του νομικού μας πολιτισμού. Εάν επιτραπεί η κλωνοποίηση ανθρώπων, τότε δεν υφίσταται κανένα εμπόδιο νομικό για την άνευ όρων επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα. Η ευγονική βρίσκεται πλέον «προ των πυλών». Τα ανωτέρω ισχύουν για την κλωνοποίηση ανθρώπων μέσω της μεθόδου μεταφοράς πυρήνα κυττάρου από ενήλικο άνθρωπο. Δεν είναι αυτονόητο ότι ισχύουν για την κλωνοποίηση μέσω της τεχνητής διαίρεσης εμβρύων. Και τούτο διότι σ' αυτή την περίπτωση ο άνθρωπος δεν καθορίζει εκ των προτέρων το γενετικό υλικό βάσει συγκεκριμένου προτύπου, αλλά απλώς «πολλαπλασιάζει» μία ανθρώπινη ζωή, το γενετικό υλικό της οποίας έχει ήδη δημιουργηθεί κατά τυχαίο τρόπο με τη φυσική διαδικασία αναπαραγωγής. Ως εκ τούτου, η μορφή αυτή της κλωνοποίησης δε συνιστά αντικείμενο στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια γενετικό ντετερμινισμό και η απαγόρευσή της είναι συνταγματικά επιτρεπτή μόνο για λόγους προστασίας της ανθρώπινης ζωής και υγείας και για όσο χρονικό διάστημα δεν υφίστανται τα απαραίτητα εχέγγυα επιστημονικής ασφάλειας.⁽⁴⁴⁾

---

(44) Αντιθέτως, στη νομική βιβλιογραφία υποστηρίζεται συλλήβδην η αντίθετη της κλωνοποίησης στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας χωρίς να γίνεται καμία διάκριση ανάμεσα στην κλωνοποίηση μέσω της μεθόδου μεταφοράς πυρήνα κυττάρου από ενήλικο άνθρωπο και την κλωνοποίηση με τη μέθοδο της τεχνητής διαίρεσης ανθρώπινου εμβρύου, παρά το γεγονός ότι οι δύο αυτές μέθοδοι διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους.

iii) Ως ιατρικό εγχείρημα (άρθρο 21 παρ. 3 Σ & 5 παρ. 2 Σ)

Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ανθρώπινων όντων θα μπορούσε, βέβαια, να θεμελιωθεί στα έννομα αγαθά της ανθρώπινης ζωής και υγείας, τα οποία κατοχυρώνονται από τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 2 και 21 παρ. 3 ⁽⁴⁵⁾

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η δεύτερη διάταξη, η οποία επιβάλλει στην κρατική εξουσία την υποχρέωση και μεριμνά για την υγεία των πολιτών. Εάν, συνεπώς, από την εφαρμογή της μεθόδου της κλωνοποίησης πιθανολογείται ότι θα προκύψουν σοβαροί κίνδυνοι για την ανθρώπινη ζωή και υγεία, τότε το κράτος είναι υποχρεωμένο να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα – συμπεριλαμβανομένης της απαγόρευσης της κλωνοποίησης ανθρώπων – για την αντιμετώπιση των κινδύνων αυτών.

Η κλωνοποίηση έμβιων όντων βρίσκεται ακόμα στο αρχικό της στάδιο και δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιστημονικά ασφαλής μέθοδος αναπαραγωγής. Εκφράζονται φόροι ότι η εφαρμογή της μεθόδου της κλωνοποίησης θα οδηγήσει είτε στη δημιουργία εμβρύων, τα οποία δε θα είναι σε θέση να γεννηθούν και θα πρέπει να καταστραφούν, είτε στη γέννηση ανθρώπων με σωματικές δυσπλασίες, γενετικές αρρώστιες και προδιάθεση άλλων ασθενειών. Ομοίως υφίσταται και ο κίνδυνος πρόωρης γήρανσης του κλωνοποιημένου ανθρώπου, δεδομένου ότι αυτός θα φέρει το γενετικό υλικό ενός άλλου ενήλικου ανθρώπου και κατ' αυτόν τον τρόπο πιθανότατα και την ηλικία του την ίδια στιγμή γης γέννησης.

---

(45) Για τα έννομα αγαθά της ανθρώπινης ζωής και υγείας βλ. Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη, Γενετική

Φόβοι εκφράζονται, εξάλλου, όχι μόνο για την υγεία του συγκεκριμένου κλώνου, αλλά και για τη δημόσια υγεία και για την υγεία του ανθρώπινου είδους. Συγκεκριμένα, θα μπορούσε να διευκολυνθεί η εξάπλωση επιδημιών και να τεθεί σε κίνδυνο η γενετική ποικιλομορφία, η οποία αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες επιβίωσης του ανθρώπινου είδους ⁽⁴⁶⁾

iv) Ως απειλή του θεσμού της οικογένειας (άρθρο 21 παρ. 1 Σ)

Κίνδυνοι προκύπτουν επίσης και από τις ριζικές αλλαγές και αλλοιώσεις, τις οποίες θα επιφέρει η κλωνοποίηση ανθρώπων στο θεσμό της οικογένειας και στις σχέσεις μεταξύ γονέων και τέκνων. Τι συνέπειες μπορεί να έχει λ. χ. η γέννηση ενός κλωνοποιημένου ανθρώπου μέσω της μεταφοράς πυρήνα κυττάρου από ενήλικη γυναίκα, αφού ο κλώνος αυτός θα έχει – από γενετική τουλάχιστον άποψη – μόνο μητέρα και κανένα πατέρα; Όταν κάποιος αποφασίσει την κλωνοποίηση του γονέα του, ποια θα είναι η σχέση του με το κλωνοποιημένο του τέκνο, το οποίο ταυτόχρονα θα είναι και γενετικό αντίγραφο του γονέα του; Τι θα συμβεί όταν κάποιος επιδιώξει την κλωνοποίηση του ίδιου του του εαυτού; Ο κλώνος στην περίπτωση αυτή, θα είναι τέκνο ή «μεταγενέστερος δίδυμος αδερφός» του δότη του γενετικού υλικού;

Όταν εξάλλου, μία γυναίκα προσφέρει το γενετικό της υλικό, για κλωνοποίηση, αυτό μεταφέρεται στη συνέχεια και στο ωάριο άλλης γυναίκας και το παιδί τελικώς κυοφορείται από μια τρίτη γυναίκα, ποια θα πρέπει να θεωρηθεί ως μητέρα του κλωνοποιημένου ανθρώπου;

---

(46) (N. Μασσανιώτη, Κλωνοποίηση σελ. 687 επ).

Τα ανωτέρω ερωτήματα θα μπορούσαν να πολλαπλασιασθούν, αρκούν ωστόσο ως απόδειξη για το ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων θα αναιρέσει κάθε έννοια οικογένειας και πατρικών – μητρικών σχέσεων τουλάχιστον με την παραδοσιακή τους μορφή. Οι ψυχολογικές συνέπειες, οι οποίες θα προκύψουν από την αλλοίωση αυτή των παραδοσιακών μορφών οικογένειας είναι ανυπολόγιστες και επί του παρόντος μη προβλέψιμες.

β) Κλωνοποίηση ανθρώπων

Από τα ανωτέρω εκτεθέντα προκύπτει ότι η κλωνοποίηση ανθρώπων αντίκειται σε θεμελιώδεις διατάξεις συνταγματικών δικαιωμάτων και επομένως απαγορεύεται ως εγχείρημα. Η απαγόρευση όμως αυτή δεν απορρέει αποκλειστικά και μόνο από τις διατάξεις του Ελληνικού Συντάγματος.

ι) Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική

Της 12-1-1998 υπογράφηκε στο Παρίσι το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, με το οποίο απαγορεύεται η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων. Το πρωτόκολλο δεν απαγορεύει την κλωνοποίηση μη ανθρώπινων όντων. Δεν αποσαφηνίζεται, όμως, αν η επιβληθείσα απαγόρευση περιλαμβάνει μόνο την αναπαραγωγική κλωνοποίηση ή και τη θεραπευτική κλωνοποίηση ή και την κλωνοποίηση ανθρώπινων εμβρύων για ερευνητικούς ή θεραπευτικούς σκοπούς. Στο προοίμιο του Πρωτοκόλλου γίνεται δεκτό ότι η κλωνοποίηση ανθρώπινων όντων δε συμβαδίζει με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ως εκ τούτου συνιστά κατάχρηση της βιολογίας και της επιστήμης, συμπεριλαμβανομένων

και των σοβαρών δυσκολιών ιατρικής, ψυχολογικής και κοινωνικής φύσης που μπορεί να προκαλέσει μια τέτοια εκούσια βιοϊατρική πρακτική στα εμπλεκόμενα άτομα.

γ) Η θεραπευτική κλωνοποίηση και η κλωνοποίηση των άλλων
έμβιων όντων

Η κλωνοποίηση δεν έχει μόνο αναπαραγωγική μορφή. Η ίδια μέθοδος μπορεί μελλοντικά να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία μεμονωμένων ανθρώπινων κυττάρων, ιστών και οργάνων για διάφορους ερευνητικούς και θεραπευτικούς σκοπούς. Καθίσταται σαφές ότι στις περιπτώσεις αυτές δεν υφίσταται το στοιχείο της δημιουργίας του γενετικά όμοιου ανθρώπου, του γενετικού ντετερμινισμού και της συνακόλουθης παραβίασης της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Αντιθέτως, μία νομοθετική απαγόρευση της θεραπευτικής κλωνοποίησης, θα έπασχε αντισυνταγματικότητα ως αντικείμενη τόσο στο ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας (άρθρο 16 παρ. 1 Σ) όσο και στη συνταγματική επιταγή της προστασίας της δημόσιας υγείας (άρθρο 21 παρ. 3 Σ).⁽⁴⁷⁾ δεδομένων των ευεργετικών συνεπειών της για την ανθρώπινη υγεία.

Ομοίως, ως μη αντικείμενη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια θα πρέπει να θεωρηθεί και η αναπαραγωγική κλωνοποίηση μη ανθρώπινων οργανισμών.⁽⁴⁸⁾

---

(47) Υπέρ της θεραπευτικής κλωνοποίησης ο Τ. Βιδάλης «Ζωή χωρίς πρόσωπο» σελ. 128 επ., Σ.

Αλαχιώτης Πρόλογος, σελ. 5

(48) Ως προς το ζήτημα αυτό υπάρχει ομοφωνία στη θεωρία.

Η γενετική χειραγώγηση αναφέρεται στη δημιουργία γενετικά όμοιων ανθρώπων και όχι όταν αφορά άλλα έμβια όντα.⁽⁴⁹⁾ Μία ενδεχόμενη νομοθετική απαγόρευση⁽⁵⁰⁾ κλωνοποίησης ζώων δε θα αντίκειτο μόνο στο ατομικό δικαίωμα της επιστημονικής ελευθερίας, αλλά και στο έννομο αγαθό της δημόσιας υγείας.

5] Η Ραδιοτηλεόραση

Α] Αρχές Ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών

Στο άρθρο 3 του νόμου 1730/87 ετέθησαν για πρώτη φορά οι αρχές που πρέπει να διέπουν τις ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές και διαφημίσεις.

Η παρ. 2 του άρθρου 3 ορίζει ότι «οι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές» διέπονται από τις αρχές α) της αντικειμενικότητας, πληρότητας και επικαιρότητας της πληροφόρησης, β) της πολυφωνίας, γ) της καλής ποιότητας των εκπομπών, δ) της διαφύλαξης της ποιότητας της ελληνικής γλώσσας.⁽⁵¹⁾, ε) του σεβασμού της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου του ατόμου και στ) της διαφύλαξης, προαγωγής και διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικής παράδοσης.

-----
 (49) Η απαγόρευση της κλωνοποίησης ζώων δε μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε με το επιχείρημα ότι πορίσματα από την εφαρμογή της μεθόδου αυτής ενδέχεται να χρησιμοποιηθούν για την αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπων.

(50) Αντισυνταγματική είναι, ωστόσο, μόνο η γενική απαγόρευση και όχι ενδεχόμενοι περιορισμοί, οι οποίες πολλές φορές επιβάλλονται από υπέρτερους λόγους δημοσίου συμφέροντος,

(51) Ειδικότερες ρυθμίσεις που αφορούν την ορθή χρήση της ελληνικής γλώσσας στην ιδιωτική τηλεόραση (ν. 2328/95),

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι η κρατική τηλεόραση οφείλει να παρέχει καλής ποιότητας εκπομπές και ειδήσεις, προβάλλοντας την πολιτιστική κληρονομιά και τη γλώσσα. Η ποιότητα των παρεχόμενων από την κρατική τηλεόραση υπηρεσιών πρέπει να συνδυάζεται με τη δυνατότητα πρόσβασης. ⁽⁵²⁾ σε αυτήν όσο το δυνατό μεγαλύτερου αριθμού κοινωνικών ομάδων και την κάλυψη περισσότερων τομέων ενδιαφέροντος. Σε αντίθεση με τη ιδιωτική τηλεόραση, η δημόσια έχει τη δυνατότητα να διαμορφώνει το πρόγραμμα κατά τρόπο που να καλύπτει περισσότερους τομείς ενδιαφέροντος, όπως για παράδειγμα της ενημέρωσης, της ψυχαγωγίας και της επιμόρφωσης, αφού δεν έχει ως σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών της, αλλά την ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος.

B) Υπό το Πρίσμα των Συνταγματικών Δικαιωμάτων

α) Το δικαίωμα της πληροφόρησης (άρθρο 5 Α παρ. 1 Σ)

Σύμφωνα με το άρθρο 5 Α παρ. 1 Σ, καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως ο νόμος ορίζει.

Με την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας, η ραδιοτηλεόραση γνώρισε ιδιαίτερη πρόοδο και ανάπτυξη. Πέρα από την κρατική ραδιοτηλεόραση, έχουν ιδρυθεί διάφοροι ιδιωτικοί σταθμοί ραδιοφωνικοί ή τηλεοπτικοί, έτσι ώστε ο πολίτης να έχει τη δυνατότητα να ενημερώνεται από διάφορες πηγές για τις εγχώριες και παγκόσμιες εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα.

---

(52) Με τον όρο πρόσβαση νοείται η δυνατότητα παρουσίασης των θέσεων και απόψεων, αναφορικά με ορισμένο θέμα

Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση αποτελούν τεχνολογικά μέσα τα οποία αναντίρρητα συμβάλλουν στην έγκαιρη και έγκυρη πληροφόρηση των ατόμων ως προς όλους τους τομείς δραστηριοτήτων.

Το δικαίωμα αυτό της πληροφόρησης φέρουν οι πολίτες ενός κράτους, αλλοδαποί και μη.

Αποτελεί θεμελιώδη ανάγκη του ανθρώπου να αντλεί πληροφορίες από κάθε γενικά προσιτή πηγή με σκοπό τη διεύρυνση των γνώσεών του και το δικαίωμα πληροφόρησης του πολίτη, όπως ακριβώς και το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης της γνώμης, θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία της πλουραλιστικής δημιουργίας, επειδή μόνο ο πληροφορημένος πολίτης είναι σε θέση να ενεργεί και να λειτουργεί υπεύθυνα. Έκφραση, εξάλλου, του δικαιώματος για πληροφόρηση είναι και το δικαίωμα στη μόρφωση, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 16 Σ.

Κατανοούμε, επομένως, ότι χωρίς την πληροφόρηση, ή έστω την πρόσβαση σε ένα μέρος της πληροφόρησης, την οποία εγγυάται το καθεστώς της ραδιοτηλεόρασης δε νοείται αξιοπρεπής ανθρώπινη ύπαρξη. Κι αυτό εξηγείται με το γεγονός ότι χωρίς πληροφόρηση το άτομο δε μπορεί να σκεφτεί, να ενεργήσει, να διαμορφώσει μία συγκεκριμένη άποψη σε ότι αφορά τη δημόσια ή την ιδιωτική ζωή.

Απαραίτητη, ασφαλώς, προϋπόθεση για έγκυρη ενημέρωση αποτελεί η αντικειμενικότητα της πληροφόρησης, η οποία παρέχεται από τη ραδιοτηλεόραση, σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ. 2 Σ. Από την επίδραση στην οποία αυτή ασκεί στην πολιτική, οικονομική, πολιτιστική ή ηθική ζωή της χώρας, πηγάζουν και οι αυξημένες ευθύνες των ΜΜΕ, όσον αφορά την παροχή πληροφοριών και

γνώσεων, καθώς και στην επίδραση και απήχηση των κάθε είδους δημοσιευμάτων στο κοινό.

Είναι γνωστό ότι πολλές φορές τα ΜΜΕ διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα, παραβαίνοντας τη θεμελιώδη υποχρέωσή τους για αλήθεια και αντικειμενικότητα. Τα ΜΜΕ έχουν υποχρέωση τήρησης της καλής πίστης ως προς την ακρίβεια της είδησης και την επίδειξη της απαιτούμενης κατά τις περιστάσεις επιμέλειας. Οφείλουν να απέχουν από διαστρεβλώσεις και παραποιήσεις. Φήμες και υποθέσεις δε θα πρέπει να παρουσιάζονται ως γεγονότα. Το Γερμανικό Ακυρωτικό σε πρόσφατη απόφασή του, που αφορούσε την προσβολή της τιμής ιατρού από συναδέλφους του με ισχυρισμούς τους που διατυπώθηκαν κατά τη διάρκεια τηλεοπτικής εκπομπής, έκρινε ότι ο τηλεοπτικός σταθμός υπέχει ευθύνη, επειδή ο δημοσιογράφος που επιμελήθηκε την εκπομπή παρουσίασε τις απόψεις μόνο της μίας πλευράς, χωρίς να κρατήσει τη δέουσα απόσταση απ' αυτές και χωρίς να παρουσιάσει γεγονότα που τις διαψεύδουν, με αποτέλεσμα να φανεί ότι τις υιοθετεί.

Το καθήκον αλήθειας μπορεί να θεμελιωθεί και στο άρθρο 2 παρ. 1 Σ που κατοχυρώνει την προστασία της αξίας του ανθρώπου.

β) Η ελευθερία γνώμης και έκφρασης (άρθρο 14 παρ. 1 Σ)

Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 Σ, καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά ή δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του κράτους.

Θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι η παρ. 1 του άρθρου 15 Σ αποκλείει την εφαρμογή των προστατευτικών για τον τύπο διατάξεων του άρθρου 14 στον κινηματογράφο, τη φωτογραφία, τη ραδιοφωνία, την

τηλεόραση και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο Μετάδοσης λόγου ή παράστασης. Οι διατάξεις των οποίων αποκλείεται η εφαρμογή είναι αυτές των παρ. 2 επ., όχι όμως και η της παρ. 1 του άρθρου 14 Σ, διότι εκεί ο τύπος αναφέρεται απλώς ενδεικτικά, ως ένας από τους τρόπους ελεύθερης έκφρασης. Άλλωστε, σκοπός του άρθρου 14 παρ. 1 δεν είναι να κατοχυρώσει συγκεκριμένους τρόπους έκφρασης καθεαυτούς, αλλά την ελεύθερη έκφραση γενικά, ως προαπαιτούμενο της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Συνεπώς το άρθρο 14 παρ. 1 Σ προστατεύει καταρχήν την έκφραση και τη διάδοση των στοχασμών καθενός και μέσω της ραδιοτηλεόρασης, του κινηματογράφου και της φωτογραφίας, χωρίς όμως η προστασία αυτή να συνοδεύεται από τις επιπλέον εγγυήσεις που προβλέπουν οι παρ. 2 επ. του ίδιου άρθρου ειδικά για τον τύπο. Παράλληλα, το άρθρο 14 παρ. 1 Σ και, σε ό,τι αφορά τις διαφημίσεις, το άρθρο 5 παρ. 1 προστατεύουν καταρχήν και την ελευθερία του πληροφορείσθαι για το κοινό από τα παραπάνω μέσα.

Φορείς του δικαιώματος για ελεύθερη έκφραση και μέσω της ραδιοτηλεόρασης είναι καταρχήν τόσο οι Έλληνες, όσο και οι αλλοδαποί. Ωστόσο η πρόβλεψη του άρθρου 15 παρ. 2 Σ περί άμεσου ελέγχου του κράτους συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών, τόσο ως προς τη μορφή του επιχειρηματικού φορέα που θα αναλάβει την ίδρυση και λειτουργία του ραδιοηλεκτροπτικού σταθμού, όσο και ως προς τη συμμετοχή προσώπων σ' αυτόν. Οι περιορισμοί, βέβαια, οφείλουν να είναι κατάλληλοι και αναγκαίοι για τη διασφάλιση των κατ' άρθρο 15 παρ. 2 Σ σκοπών της ραδιοτηλεόρασης και πάντως να μην καθιστούν πρακτικά ανέφικτη τη λειτουργία σταθμών από ιδιώτες.

Αποδέκτης της ισχύος του παραπάνω δικαιώματος είναι, εκτός από την κρατική εξουσία και οι ιδιώτες. Και τούτο όχι μόνο επειδή το άρθρο 14παρ. 1 κάνει λόγο γενικά για δυνατότητα έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών, χωρίς διάκριση ως προς την πηγή της (τυχόν) παρεμπόδισής τους, αλλά κυρίως επειδή η είσοδος των ιδιωτών στο ραδιοτηλεοπτικό τοπίο, παρά τις θετικές της πλευρές, εγκυμονεί κινδύνους για την ίδια τη δημοκρατική ποιότητα του πολιτεύματος. Είναι σαφές ότι αν στο τοπίο αυτό κυριαρχήσει, πράγμα όχι ανέφικτο πρακτικά, ένας συνασπισμός ισχυρών «διαπλεκομένων» οικονομικών συμφερόντων, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η χειραγώγηση ολόκληρης της πολιτικής ζωής, μέσω της μονομερούς και επιλεκτικής προβολής προσώπων, κομμάτων και απόψεων (53)

Κατανοούμε, λοιπόν, ότι συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας είναι ο ελεύθερος ανταγωνισμός ιδεών και συμφερόντων. Στο άρθρο 14 παρ. 1 Σ, εκτός από την ελευθερία της γνώμης, της «δημοσίευσης των στοχασμών» καθιερώνεται αρχή βασική της δημοκρατίας ως πολιτικού συστήματος που στηρίζεται στο λόγο και τον αντίλογο, τη μάχη των επιχειρημάτων, την ελεύθερη συζήτηση. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την δυνατότητα ελεύθερης διατύπωσης της γνώμης των ατόμων. Από τη μεγάλη δυνατότητα επηρεασμού που ασκεί η ραδιοτηλεόραση, ιδιαίτερα στη διαμόρφωση των πολιτικών πεποιθήσεων, ορθά υποστηρίζεται ότι «η έμμεση τηλεοπτική εμπειρία υπερσκελίζει την άμεση εμπειρία της ζωής» (54)

---

(53) (Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Α', 1991, 636 επ).

(54) (Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα Α', 1991, 550).

γ) Η προστασία της Προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ)

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 Σ, καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του. Η προστασία της προσωπικότητας αποτελεί αίτημα και των γενικών αρχών των εκπομπών της ραδιοτηλεόρασης. Επίσης το αίτημα αυτό κατοχυρώνεται και στο άρθρο 15 παρ. 2 Σ, όπου «ο άμεσος έλεγχος του κράτους έχει, εκτός των άλλων, σκοπό το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας».

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η προστασία της προσωπικότητας είναι συνυφασμένη και αποτελεί απόρροια της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, όπου κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παρ. 1 Σ. Αυτή η αρχή επιτάσσει να μην υποβιβάζεται ο άνθρωπος, ο κάθε συγκεκριμένος άνθρωπος σε αντικείμενο, σε απλό μέσο για την εξυπηρέτηση οποιωνδήποτε σκοπών, σε αντικαταστατό τελικά μέγεθος. Η παρ. 2 του άρθρου 1 Σ προστατεύει όλα τα φυσικά πρόσωπα, ανεξαρτήτως ιθαγένειας.

Πέρα απ' αυτό, ως προσωπικότητα νοείται «το σύνολο των ιδιοτήτων, ικανοτήτων και καταστάσεων, που αφενός μεν προκύπτουν από την υπόσταση του ανθρώπου ως έλλογου και συνειδητού όντος, αφετέρου δε εξατομικεύουν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο».⁽⁵⁵⁾

Η προσωπικότητα με την έννοια αυτή έχει ορισμένες εκφάνσεις και εκδηλώσεις.

Είναι γνωστό ότι πολλές φορές, μέσω ανακριβών δημοσιευμάτων και προβολής εκπομπών, θίγεται η προσωπικότητα ορισμένων ατόμων.

---

(55) (Μάνεσης, Ατομικές Ελευθερίες, 1982, 116).

Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει η παρουσίαση μίας ποινικής δίκης. Αρκετές φορές, τα ΜΜΕ εκφράζουν κρίσεις για πρόσωπα που αναφέρονται ως ύποπτα ή εμπλεκόμενα σε ποινικά κολάσιμες πράξεις. Κατ' αυτό τον τρόπο προσβάλλεται η προσωπικότητα και η αξιοπρέπεια των αναφερομένων προσώπων. Επίσης, όχι λίγες φορές, προβάλλονται διαφημίσεις, οι οποίες μειώνουν την αξιοπρέπεια και την προσωπικότητα του ανθρώπου.

Η επίκληση της αρχής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας οφείλεται στην ιδιότητά της ως υπέρτατης συνταγματικής αξίας» και «μοναδικής πρωταρχικής υποχρέωσης του κράτους». (56)

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια μπορεί να καθορισθεί ως η πραγματική ή δυνητική ικανότητα αυτοπροσδιορισμού και αυτοδιάθεσης του ατόμου. Ο χαρακτηρισμός της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως βασικής αρχής του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου έχει ως συνέπεια ότι τα άτομα μπορούν να επικαλούνται υπέρ αυτών την κρατική υποχρέωση σεβασμού και προστασίας της. Ο σεβασμός συνίσταται στην υποχρέωση των φορέων δημόσιας εξουσίας να απέχουν από κάθε ενέργεια που την προσβάλλει. Αυτή η υποχρέωση προστασίας περιλαμβάνει μία θετική συμπεριφορά των φορών αυτών. Οι τελευταίοι υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα μέτρα που είναι αναγκαία για την πραγματοποίηση του περιεχομένου της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, έναντι προσβολών που μπορεί να προέρχονται τόσο από τα κρατικά όργανα, όσο και από εξωκρατικές δυνάμεις. Η αρχή αυτή πρέπει να διέπει την ερμηνεία και εφαρμογή όλων των διατάξεων περί θεμελιωδών δικαιωμάτων.

---

(56) (Α. Ραΐκου Ατομικά Δικαιώματα, τομ. β' τεύχος β' σ. 14 επ)

Η παρ. 3 του άρθρου 2 του ν.1730/87 θέτει ορισμένους βασικούς κανόνες σε σχέση με την παρουσίαση της ποινικής δίκης, μέσω των οποίων επιδιώκεται η τήρηση των θεμελιωδών αρχών της ποινικής δίκης και της βασικής αρχής του ποινικού δικαίου ότι κάθε άνθρωπος τεκμαίρεται αθώος μέχρι να κηρυχθεί ένοχος. Στην παρ. 8 του άρθρου 3 ορίζεται ότι η «Ε.Ρ.Τ. Α.Ε.», αφενός μεν μπορεί να αρνηθεί τη μετάδοση οποιασδήποτε διαφήμισης, αφετέρου οφείλει να μη μεταδίδει διαφημίσεις που είναι αντίθετες με τις αρχές του σεβασμού της προσωπικότητας των ατόμων, ή περιέχουν στοιχεία που μπορούν να επηρεάσουν βλαπτικά την προσωπικότητά τους. Οι κανόνες αυτοί έχουν τεθεί για να διαφυλάξουν τις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της προσωπικότητας και της αξίας του ανθρώπου.

Ι) Δικαίωμα απάντησης θιγομένου και υποχρέωση πλήρους επανόρθωσης (άρθρο 14 παρ. 5 Σ)

Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 5 Σ, αλλά και με το ν. 1730/1987 προβλέπεται το δικαίωμα επανόρθωσης (απάντησης) του θιγομένου από ραδιοτηλεοπτική εκπομπή. Κατά το νόμο «τηλεθεατής» ή ακροατής, του οποίου προσβάλλεται η τιμή και η υπόληψη από ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή, καθώς και νομικό πρόσωπο. Του οποίου βλάπτεται το επαγγελματικό συμφέρον και ιδίως η φήμη από τέτοια εκπομπή, δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση εντός 8 ημερών από της εκπομπής».

Το κείμενο της ζητούμενης επανόρθωσης (δηλαδή της απάντησης του θιγομένου από την εκπομπή) δεν πρέπει να είναι υβριστικό, ούτε να συνιστά άλλη αξιόποινη πράξη, ούτε να υπερβαίνει σε έκταση το βλαπτικό μέρος της εκπομπής.

Είναι γεγονός ότι τόσο ο νόμος 1730/1987, όσο και η συνταγματική εγγύηση που θεσπίζεται στην παρ. 5 του άρθρου 14 Σ έχουν ως στόχο να προστατεύουν την προσωπικότητα του κάθε ατόμου, εφόσον θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή. Η ελευθερία λόγου και έκφρασης υφίσταται ορισμένους περιορισμούς και δε μπορεί να ασκείται κατά προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων. Τα ΜΜΕ δεν απαλλάσσονται από την υποχρέωση σεβασμού της προσωπικότητας. Βέβαια, η δια του τύπου επανόρθωση δεν αποτελεί ποινή, αλλά μέτρο αναγκαίο για την αποκατάσταση της αντικειμενικής αλήθειας.

ii) Η προστασία της Θρησκευτικής Ελευθερίας (άρθρο 13 παρ. 1 Σ)

Κατά το άρθρο αυτό, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η αυτή κατοχύρωση της ελευθερίας της θρησκευτικής ειδικά συνείδησης προσδίδει απλώς έμφαση σε μία πτυχή της γενικότερης αρχής της ελευθερίας της συνείδησης ⁽⁵⁷⁾, η οποία απορρέει κυρίως από τα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ..1 Σ.

Γενικότερα, ελευθερία της συνείδησης, σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να πρεσβεύει οτιδήποτε θέλει ή και να μην πρεσβεύει τίποτα, να μεταβάλλει οποτεδήποτε τις πεποιθήσεις του αυτές, να τις διακηρύσσει και να τις διαδίδει χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό τα ατομικά του δικαιώματα ή να τις αποκρύπτει. Εφόσον πρόκειται ειδικότερα για πεποιθήσεις σχετικές με το «θείο», μπορεί να γίνει λόγος για ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης.

Αρκετές φορές, μέσω ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών, επιδιώκεται

---

(57) (πρβλ. Χ. Ανθοπούλου Το Συνταγματικό Δικαίωμα στην Ελευθερία της Συνείδησης, 1992, 27 επ.),

θρησκευτική χειραγώγηση των ατόμων, έτσι ώστε να υποχρεωθούν αυτά να ακολουθήσουν ή να μην ακολουθήσουν ορισμένο θρήσκευμα. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται όταν εννοούνται οι οπαδοί ορισμένου θρησκευάτος ή αντίστροφα οι άθεοι και διευκολύνεται η διάδοση των σχετικών ιδεών και δοξασιών καθώς και όταν παρεμποδίζεται, αντίθετα, η διάδοσή τους και οι οπαδοί τους υφίστανται παντοειδείς δυσμενείς έννομες συνέπειες. Οι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές πρέπει να παραμένουν θρησκευτικά ουδέτερες, γιατί μόνο τότε μπορεί να γίνεται λόγος για πραγματική θρησκευτική ελευθερία.

Σε καμία περίπτωση, επίσης, ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές δε θα πρέπει να προσπαθούν να δεισδύσουν στη θρησκευτική συνείδηση των πολιτών και να τους προσυλητίσουν, κατά τη διάταξη του άρθρου 13 παρ. 2 Σ. Η απαγόρευση του προσυλητισμού περιορίζει την εξωτερίκευση της συνείδησης του ενός (προσυλητίζοντος) προκειμένου να κατοχυρωθεί το απαραβίαστο της συνείδησης του άλλου (προσυλητιζόμενου).

Πέρα από τα παραπάνω, υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις όπου μέσω εκπομπών καθυβρίζονται τα θεία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπ' αριθμόν 17115/1985 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, η οποία δέχθηκε ότι υπάρχει προσβολή του θρησκευτικού συναισθήματος, ως ειδικότερης έκφανσης του δικαιώματος στην προσωπικότητα, σε περίπτωση προβολής κινηματογραφικής ταινίας που επιχειρεί την αναπαράσταση της ζωής του Χριστού διακωμωδώντας και χλευάζοντας το πρόσωπό του.

Κρίθηκε ότι τα διάφορα γεγονότα, διανθισμένα και ενισχυμένα με τη δύναμη της κινηματογραφικής τέχνης ως προς την κίνηση, την έκφραση και την εν γένει φωτογραφική αναπαράσταση και

σκηνοθεσία, παρουσιάζονται στο κοινό σαν άλλη πραγματικότητα. Ενόψει του ότι τα ανωτέρω ισχύουν *mutates mutandis* και για την τηλεόραση, που αποτελεί μέσο ενημέρωσης κατ' εξοχήν προσιτό στο κοινό και στο οποίο έχει πρόσβαση η πλειονότητα ατόμων, καθίσταται προφανής η σημασία της ανωτέρω απόφασης για τις περιπτώσεις προσβολών της προσωπικότητας μέσω της προσβολής του θρησκευτικού συναισθήματος των πολιτών.

Σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει θρησκευτική ουδετερότητα κράτους και ραδιοτηλεόρασης μπορούμε απλώς να μιλάμε για ανεξιθρησκεία (58), δηλαδή, ανοχή του πλουραλισμού θρησκευτικών ή αθεϊστικών πεποιθήσεων που υφίστανται στην κοινωνία, με παράλληλη, όμως, προώθηση της επίσημης κρατικής θρησκευτικής (ή αθεϊστικής) ιδεολογίας.

ii) Η προστασία της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21 παρ. 1+3 Σ)

Κατά το άρθρο αυτό «η οικογένεια, ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του κράτους». Επίσης στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου γίνεται λόγος για προστασία της νεότητας.

Πτυχή της αξίας του ανθρώπου και του δικαιώματος στην προσωπικότητα αποτελεί και η παιδική ηλικία, όπου η προστασία της κατοχυρώνεται ρητά στο παραπάνω άρθρο. Το ίδιο γίνεται δεκτό και για τη νεότητα. Η παρ. 1 αφορά τους ανήλικους, ενώ η παρ. 3 αφορά την ενήλικη νεότητα. Πολλές φορές παρατηρούνται φαινόμενα προσβολής από διάφορες ραδιοηλεκτρονικές εκπομπές της παιδικής ηλικίας και της νεότητας.

---

(58) (βλ. Α. Μάνεση, Ατομικές Ελευθερίες, 1982, 249-250),

Αυτό μπορεί να συμβεί με την προβολή σκηνών βίας ή σε κάθε περίπτωση με προβολές εκπομπών κακής ποιότητας, όπου επηρεάζουν αρνητικά την προσωπικότητα των ανηλίκων και των νέων, τους περνούν λανθασμένα πρότυπα και τους ενισχύουν πεπαιθώσεις, οι οποίες κάθε άλλο παρά διαπνέονται, από τα ιδανικά μιας ευνομούμενης κοινωνίας, εμπνεομένης από τις αξίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά και οι νέοι διαμορφώνουν μία προσωπικότητα η οποία έχει ήδη αλλοτριωθεί. Το ραδιόφωνο και η τηλεόραση τους προσφέρουν «μασημένη τροφή» μέσω εκπομπών οι οποίες, λόγω της ποιότητάς τους και των θεμάτων που πραγματεύονται παρεμποδίζουν την ελεύθερη και απρόσκοπτη ανάπτυξη της σκέψης και κρίσης τους. Εξελίσσονται, κατά συνέπεια, σε πολίτες ετεροκατευθυνόμενους και χειραγωγούμενους, αδιάφορους για θέματα ζωτικής σημασίας, τα οποία απασχολούν τον τόπο και χρήζουν άμεσης επίλυσης, είτε αυτά είναι κοινωνικά, είτε πολιτικά, είτε οικονομικά και ανίκανους να διαμορφώσουν δική τους άποψη για τα κοινά και εν γένει για τη δημόσια ζωή.

Από τα παραπάνω κατανοούμε ότι θα πρέπει να εξασφαλίζεται από το κράτος μία ανεβασμένη και ποιοτική στάθμη των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών. Οι εκπομπές αυτές θα πρέπει να διέπονται από τις γενικές αρχές του σεβασμού της προσωπικότητας και της αξίας του ανθρώπου και να μην είναι αντίθετες με το σκοπό των διατάξεων αυτών. Ως απόρροια των αρχών αυτών, οι εκπομπές αυτές θα πρέπει να συνάδουν με τα συμφέροντα και τις ευαισθησίες της νέας γενιάς και στόχος τους να είναι η δημιουργία και διαμόρφωση ελεύθερων και σκεπτόμενων πολιτών.

Γ.- Συμπεράσματα

Οι περισσότερες απόψεις, οι οποίες έχουν διατυπωθεί επί του ζητήματος της νέας τεχνολογίας, χαρακτηρίζονται από έλλειψη διαφοροποιήσεων, τάσσονται δηλαδή, αδιακρίτως υπέρ ή κατά των νέων τεχνολογικών εξελίξεων, στο σύνολο των εφαρμογών τους.

Τα προβλήματα, όμως που δημιουργούνται, δεν επιδέχονται μονοσήμαντες λύσεις και επιβεβλημένη εμφανίζεται η διαφοροποίηση μεταξύ των διαφόρων μορφών της. Έτσι, π. χ. η αναπαραγωγική κλωνοποίηση ανθρώπων με τη μέθοδο της μεταφοράς πυρήνα κυττάρου απαγορεύεται από το ισχύον Σύνταγμα, επειδή συνιστά γενετικό ντετερμινισμό που αντίκειται στην ανώτατη συνταγματική αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ενώ δεν υφίσταται συνταγματικό θεμέλιο για την αναπαγόρευση της θεραπευτικής κλωνοποίησης.

Σε κάθε περίπτωση που αφορά τη νέα τεχνολογία τίθεται με ιδιαίτερη οξύτητα το πρόβλημα της σύγκρουσης μεταξύ αφενός του εννόμου αγαθού της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας και αφετέρου, της επιστημονικής ελευθερίας και τεχνολογικής προόδου. Η επίλυση της σύγκρουσης αυτής ανήκει στην αρμοδιότητα του κοινού νομοθέτη, ο οποίος οφείλει να προβεί στην πρακτική εναρμόνιση των αντιτιθέμενων έννομων αγαθών.

Η διάκριση μεταξύ των διάφορων μορφών της νέας τεχνολογίας και η συναγωγή διαφορετικών συμπερασμάτων, όσον αφορά το επιτρεπτό καθεμιάς από αυτές, καταδεικνύει ταυτόχρονα ότι δεν υφίσταται αντιθετική σχέση μεταξύ δικαίου και επιστημονικής προόδου, όπως συχνά υποστηρίζεται. Αληθεύει, βεβαίως, ότι η πρόοδος της επιστήμης, ανατρέπει ή επιφέρει σημαντικές αλλοιώσεις σε βασικούς θεσμούς του δικαίου συστήματος, όπως αληθεύει επίσης ότι ο

νομοθέτης ή ο εφαρμοστής του δικαίου – από άγνοια ή φόρο ή υπό το κράτος κοινωνικής πίεσης – επιχειρεί συχνά να θέσει υπό απαγόρευση πρωτοποριακές εφαρμογές της επιστήμης. Το δίκαιο, όμως, δεν αποδοκιμάζει τις πρωτοεμφανιζόμενες επιστημονικές μεθόδους στο σύνολό τους, αλλά μόνο εκείνες τις εφαρμογές τους, οι οποίες προσβάλλουν άλλα, συνταγματικώς προστατευόμενα έννομα αγαθά. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται, άλλωστε και η αξία της συνταγματικής κατοχύρωσης της επιστημονικής ελευθερίας, η οποία δε θα είχε κανένα νόημα εάν η προστασία της περιοριζόταν στις παραδοσιακές και κοινωνικά αποδεκτές επιστημονικές μεθόδους.

Διάφορα παραδείγματα που αφορούν τη νέα τεχνολογία, καταδεικνύουν με ιδιαίτερη ενέργεια ταυτόχρονα τα όρια της νομικής επιστήμης και της έννομης τάξης. Υπό το δεδομένο αυτό, το κύριο βάρος φέρει η ίδια η επιστημονική κοινότητα, η οποία θα πρέπει να αντιπαρατεθεί με το ζήτημα των ορίων της επιστημονικής προόδου, προβαίνοντας σε μία στάθμιση μεταξύ των ωφελειών και των πιθανολογούμενων κινδύνων. Ως επόμενο βήμα, θα πρέπει να προσφερθεί η θέσπιση ενός κώδικα δεοντολογίας στο πεδίο της νέας τεχνολογίας από τα ίδια τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας, ο οποίος στη συνέχεια μπορεί να λάβει τη μορφή κανόνα δικαίου, εφόσον δεν αντίκειται στο ισχύον Σύνταγμα. Κατ' αυτό τον τρόπο και η επέμβαση του κράτους σε δυσεπίλυτα ζητήματα αποφεύγεται και η μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην εφαρμογή των όποιων αναγκαίων περιορισμών επιτυγχάνεται, ενώ αποδεικνύεται για μια ακόμη φορά η δυνατότητα αρμονικής συνύπαρξης επιστήμης, τεχνολογίας και δικαίου.-

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1] Αραβαντινός Βασίλειος, Η προστασία των στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή.
- 2) Βλαχόπουλος Σπυρίδων, Η κλωνοποίηση στην ελληνική έννομη τάξη. Από τον Αδάμ στη Ντόλυ: Το τέλος της παραδοσιακής μορφής αναπαραγωγής;
- 3) Γιάννα Π. Κική, Η καλωδιακή τηλεόραση
- 4) Γιαννούλης Κ., Ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών πληροφοριών και Συνταγματικά Δικαιώματα
- 5) Δαγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα
- 6) Καράκωστας Γιάννης, Το Δίκαιο των ΜΜΕ
- 7) Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Γενετική Τεχνολογία και Θεμελιώδη Δικαιώματα: Η συνταγματική προστασία των Γενετικών Δεδομένων
- 8) Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Βιοϊατρικές Εξελίξεις και Συνταγματικό Δίκαιο
- 9) Ματσανιώτη Ν. Κλωνοποίηση
- 10) Τσίρης Π. Η Συνταγματική Κατοχύρωση του δικαιώματος Ασύλου της Κατοικίας